

NEM ÉRTEM, MI VAN

Mármint az RMDSZ-ben. Hogy konfliktus van [a „Neptun-ügy” miatt], azt látom, csak azt nem, hogy miért kavar fel ekkora indulatokat. Mert akárhogy nézem is őket, én úgy látom, hogy a felhozott érvek önmagukban nemigen indokolják ezt a nagy csatazajt. Mérges hangú nyilatkozatok, ellennyilatkozatok, magyarázatok, cáfolatok, vádaskodások, ironikus gyanúsítgatások jelennek meg újságokban, hangzanak el rádióban, tévében, némelyik olyan hangnemben, mintha csak a véres kardot volna hivatva helyettesíteni. A jámbor hírfogyasztó pedig azt hiheti, hogy itt most valami hallatlan árulás történhetett, jóvátehetetlen következményekkel, s már várom, mikor írja már meg valaki, hogy az RMDSZ-tagság túlnyomó többségének határozott kívánságára Borbély Lászlónak, Frunda Györgynek és Tokay Györgynek fejét kell venni, és örök emlékeztetőül, elrettentő példaként karó hegyére tűzve közszemlére kell kitenni.

Én, mondom, egyelőre csak a zűrzavart látom. És azt hiszem, ennek – egyebek mellett – valami műszóhasználati oka is lehet. (Vajon mikor fogjuk megtanulni, hogy mindent annak hívjunk, ami, és ne valami egyébnek? Az ilyen dolgokban nem jó más szóval nevezni meg egy fogalmat, mint ami ráillik, hiszen a pontatlanság óhatatlanul félreértéshez vezet, az meg konfliktushoz.) Azt hiszem, ebben a sajtóanyagban sem Tökés László tiszteletbeli RMDSZ-elnök, illetve a véleményéhez csatlakozók, sem pedig a „vádlottak” (a fent említett három személy) nem tudatosították eléggé, mikor kell a *dialógus* vagy *párbeszéd* szót használni, és mikor kell *tárgyalásról* beszélni. Mindkét fél felváltva él hol az egyikkel, hol meg a másikkal, noha ez a kettő nem ugyanaz. Az első kérdésem tehát az volna, hogy ahol Borbély László, Frunda György és Tokay György részt vett, az mi volt: dialógus vagy tárgyalás? Tudniillik amíg ez nem világos, addig az egész ügyhöz hozzá sem lehet szólni érdemben, csak sejtésekre alapozott vádakot lehet megfogalmazni. Ezt pedig mindenképpen el szeretném kerülni, hiszen az ártatlanság vélelme számomra alapvető fontosságú elv, és nem tudok olyan súlyos indokot elképzelni, ami miatt ezt bárkivel szemben is fel lehetne függeszteni. Ez pedig köztudomásúlag úgy szól, hogy *mindenkiről ártatlanságot kell feltételezni, amíg bűnösségét be nem bizonyították*. Itt viszont gondolkozni sem tudunk arról, hogy történt-e hát valamilyen szabálysértés vagy nem, amíg nem tudjuk, hogy dialógusra kell-e gondolnunk, vagy tárgyalásra.

Mi az egyik, és mi a másik?

A *dialógus* (angolul *dialogue*) egy külön erre a célra megteremtett alkalom, ahol az embereknek lehetőségük nyílik olyan témákról beszélgetni, amelyekről máskülönben nem szoktak. Hogy miért nem, annak sokféle oka lehet. A hétköznapi életben bizonyos kényes témákat általában azért szoktunk elkerülni (például román ismerőseinkkel azért nemigen beszélgetünk a magyarság gondjairól), mert félünk a konfliktustól, vagy mert valamiért

nehéznek éreznék a róluk való beszédet, s nem akarjuk sem magunkat, sem a másik embert kellemetlen helyzetbe hozni. Inkább hallgatunk hát, aminek egyenes következménye, hogy egymás sajátos gondjait alig-alig ismerjük, s amit tudunk róluk, azt is sokszor teljesen félreértjük (mindkét részről, természetesen). Hivatali emberek között ilyen beszélgetések még nehezebben jönnek létre, már csak azért is, mert az ilyen emberek általában nincsenek egymással olyan viszonyban, hogy a hivatalos kereteken kívül, mondjuk egy baráti társaságban beszélgethethének el egymással. Persze megtörténik, hogy ilyen dolgok is szóba kerülnek (a hétköznapi életben általában barátok között, a hivatali emberek között pedig például közös utazások alkalmával: váróteremben, autóban, repülőgépen – tudjuk, hogy a jó diplomaták egyenesen keresik az ilyen alkalmakat), de az ilyen alkalmi eszmecserek még nem dialógusok, csak egyszerű beszélgetések. Ezek fontosságát nem szabad lebecsülni, de nem is kell őket mindjárt dialógusnak nevezni. A dialógus ugyanis egy tudatosan, meghatározott céllal létrehozott hely, ahol, ha szakszerűen van megszervezve, olyan szabályok is vannak, amelyeknek betartásával sokszorosára lehet emelni a folyamat eredményességét az alkalomszerűen létrejövő beszélgetésekéhez képest. A dialógus fő célja és értelme tehát *maga a kommunikáció*: az, hogy a felek között emberi kapcsolat jöjjön létre, alakuljon ki az egymás jóhiszemű meghallgatásához szükséges bizalom és az odafigyelés készsége, s ezáltal váljék lehetővé, hogy a felek jobban megértsék egymás bajait és az egész helyzetet. Ez nagyon fontos lépése minden konfliktusmegoldásnak.

A dialógussal szemben a *tárgyalásnak* (angolul *negotiation*) az a lényege, hogy egy hosszabb-rövidebb érdekegyeztetési folyamat végén (e folyamat adott esetben, de nem szükségszerűen *alku* is lehet) a felek olyan *határozatot, döntést* hoznak, olyan *egyezségre* jutnak – a tárgyalásnak éppen ez a fő, már kezdettől fogva követett célja –, amely lehetőleg mindkét fél kívánságait elégitse ki. Mivel ez nemigen történhet meg anélkül, hogy a vitás kérdést mindkét fél mindkét oldalról látni tudná, a tárgyalás első szakasza általában még akkor is dialógusszerű szokott lenni, ha ez az egész folyamatban nincs is mereven elkülönítve mint olyan. (Éppen ezért, és mert a dialógus önmagában még nem problémamegoldó, csak a megoldást előkészítő és nagymértékben megkönnyítő folyamat, sok szerző nem is különíti el ezt a kettőt, hanem egyszerűen a tárgyalás fogalmába sorolja be. Mások külön tárgyalják a dialógust, szerintem jogosan, hiszen a dialógus nem mindig folytatódik rögtön tárgyalással, de attól még így, önmagában is értékes előrelépés lehet a megoldás felé.)

Mint látjuk, ezek különböző dolgok. Innen az is érthető, miért van az, hogy a különböző érdekvédelmi szervezetek, mint amilyen az RMDSZ is, kimondva vagy kimondatlanul általában érvényesíteni szokták azt a szabályt, hogy a szervezet fontos szerepet betöltő tagjai *tárgyalásokat* nem folytathatnak szervezetük tudta nélkül, hiszen ez adott esetben a helyzet teljes összezavarodásához vezethetne: míg egyesek egy irányban dolgoznak, mások közben olyan visszacsinálhatatlan egyezséget köthetnének a másik féllel, amely keresztené a szervezet más tagjai által elképzelt útvonalat. Ha tehát a neptuni és más

helyeken tartott összejövetelek *tárgyalások* voltak, akkor Frunda Györgyék bizony hibáztak azzal, hogy erről nem tájékoztatták idejében az RMDSZ vezetőségét. (Mert hogy nem tájékoztatták, az, azt hiszem, tény. Ezért nem értem sok minden mellett azt sem, miért állítják nyilatkozatukban ennek az ellenkezőjét. Ha azt mondták volna el, miért nem tartották célszerűnek a tájékoztatást, azzal lehet, hogy nem értettem volna egyet, de legalább meg tudtam volna érteni. Ezt nem.)

Az is világos azonban, hogy a szervezet tudta nélkül való részvétel tilalmát a *dialógusokra* nem szükséges érvényesíteni. Jobb azt a résztvevőkre bízni, hogy célszerűnek tartják-e a szervezet más tagjainak tájékoztatását vagy nem. Ugyanis mindkét változat mellett vannak érvek és ellenérvek. A tájékoztatás mellett szól az, hogy így el lehet kerülni az olyan gyanakvás kialakulását, mint amilyenek most éppen tanúi vagyunk. Ha a szervezet belső bajokkal küzd, ha vezetői nem bíznak meg teljesen egymásban, ha nem jó köztük a viszony, ha irigység, hiúság vagy hatalmi ambíciók érvényesülése rontja a jó együttműködést, jobb a későbbi rossz következményeknek elejét venni azzal, hogy a dialógusban részt vevők rendszeresen tájékoztatják társaikat arról, ami történik. Ha a szervezet rendben van, ha mindenki számára a közös cél a legfontosabb, s a maga személyének ebben senki sem tulajdonít különösebb jelentőséget, s ezért az emberek között nagyon jó az együttműködés és megvan a feltétlen bizalom, akkor adott esetben a tájékoztatás inkább elmaradhat. Mert vannak helyzetek, amikor ez a jobb megoldás.

A dialógusban való részvételről azért nem szükséges okvetlenül tájékoztatni a szervezetet, mert ott döntések nem születnek, ott a felek csak jobban *megismertetik egymással problémáikat*. A szervezetre nézve a dialógus eleve nem járhat semmilyen veszéllyel, hiszen a résztvevők semmire sem kötelezik el sem magukat, sem a szervezetet. Nagy hiba volna azonban úgy gondolni, hogy a dialógust a tárgyalástól olyan szempont alapján is el lehetne különíteni, hogy ha valamilyen konkrét eredmény követi, akkor tárgyalás volt, ha semmi, akkor meg dialógus. Hiszen eredményei a dialógusnak is lehetnek, ha sikeres. Különben nem volna érdemes időt tölteni vele. De a dialógusnak nem úgy van eredménye, mint a tárgyalásnak, ahonnan a felek egy aláírt papírral állnak fel, hanem úgy, hogy az egyik fél a másik fél problémáinak jobb ismeretében esetleg majd jobb döntéseket hoz, mint anélkül tette volna.

Mi volt tehát Neptunon? Ez az, ami a beszámolókból nem derül ki elég világosan. Attól félek, hogy egy kis félreértés is volt a dologban: úgy tűnik, mintha a szervezők dialógusnak szánták volna, a résztvevők viszont (az RMDSZ-ből meghívottak a beszámolókból kivehetően talán kevésbé, mint a kormány, illetve az elnöki hivatal funkcionáriusai) úgy viselkedtek volna benne, mintha ez tárgyalás lett volna, vagy legalábbis annak a kezdete. (A dialógusban való gyakorlatlanságunkat figyelembe véve ezen tulajdonképpen nem is lehet csodálkozni.)

A találkozót ugyanis a Project on Ethnic Relations (PER) amerikai nemkormányzati

szervezet (non-governmental organization, NGO) hozta össze. Meg kell mondanom, hogy a PER-ről nem tudok semmi konkrétat. Több amerikai konfliktuskezelési programnak a stratégiájáról és módszereiről volt alkalmam eddig tudomást szerezni, ezt nem ismerem, ami, mondanom sem kell, nem jelent semmit. Vannak olyan spekulációk, hogy ez az NGO tulajdonképpen az amerikai kormány szolgálatában áll, és amerikai kormányérdekből teszi, amit tesz. Ha ez igaz, akkor nem valódi NGO, hanem annak álcázott kormányszerv, úgynevezett GONGO (governmental non-governmental organization). Mások arra tippelnek, hogy alighanem román kormányérdekeket szolgál, de ezt sikerült úgy elrejtienie, hogy az RMDSZ-ből meghívott személyek gyanútlanul, jóhiszeműen válaszoltak meghívására. Ehhez nem tudok hozzászólni, mert, mondom, nincsenek hozzá adataim. De bármi legyen is, a jelekből arra lehet következtetni, hogy a közösségi konfliktusok kezelésében teljesen az amerikai stílust követi. Míg ugyanis az európai konfliktuskezelő programok a dialógusnak inkább a közvetlen formáját kedvelik, ahol csak a két érintett fél van jelen, az amerikaiak hatékonyabbnak látják, ha a beszélgetésen egy semleges harmadik fél (*impartial third party*) is ott van. Mindegyik módszernek megvannak a maga előnyei és hátrányai. A harmadik fél jelenléte azért előnyös, mert általában több fegyelmet visz a folyamatba, ilyenkor ugyanis a felek nagyobb hajlandóságot mutatnak az együttműködésre, jobban odafigyelnek a másik félre, már csak azért is, hogy a harmadik, megfigyelő félben ne keltsenek olyan benyomást, hogy ők volnának a párbeszéd akadályozói. Ez sokkal hatékonyabbá teheti a dialógust. Hátránya viszont ennek a formának, hogy adott esetben kételyek merülhetnek fel a harmadik fél érdekmentességét illetően (és sajnos van, mikor nem is alaptalanul), aminek viszont negatív kihatása lehet az eredmények megítélésére. (Erre jó példa éppen a neptuni találkozót követően kialakult nyugtalanság.)

A konfliktusban részt vevő felek közötti dialógust mind az európai, mind az amerikai konfliktuskezelési programok nagyon fontosnak tartják. Tudott dolog azonban, hogy a különféle érdekvédelmi szervezetek vezetői vagy vezetőségi tagjai, illetve más magas funkciókat viselők között nagyon nehezen tud létrejönni dialógus, mivel ezek az emberek általában csak formális keretek között szoktak egymással találkozni, intézményüket képviselve, amikor is már nem dialógust, hanem egyenesen tárgyalást akarnak folytatni. Párbeszédet folytatni általában nem érnek rá, de az egymással szembeni gyanakvás, illetve nálunk a dialógus hasznában való kételkedés is csökkenti a párbeszéd esélyeit. Éppen ezért bevett és bevált módszer, hogy a dialógust a konfliktuskezelő program harmadik félként részt vevő szervezői teremtik meg, s ők hívnak meg oda az érintett felek részéről olyan személyeket, akikről úgy gondolják, hogy az illető szervezetben vagy intézményben elég jelentős szerepet töltenek be ahhoz, hogy a másik fél ne olyanokként tekintse őket, mint akik éppen betévedtek ide az utcáról, és véleményük vagy egyezik az illető testületével, vagy nem. Azt viszont – éppen mert dialógust terveznek, nem tárgyalást – a szervezők mindig külön hangsúlyozni szokták ilyenkor, hogy itt mindenki *magánszemélyként* vesz részt, nem

képvisel senkit, tehát nem is tartozik senkinek elszámolással. Erre azért van szükség, mert különben a képviseleti szempont kerül előtérbe, s a folyamat a szervezők minden erőfeszítése ellenére óhatatlanul tárgyalás formáját ölti, a dialógus lehetetlenné válik, mert nem teljesül éppen a legfontosabb követelmény, hogy tudniillik a felek intézményközi kapcsolat helyett emberközi kapcsolatot alakítsanak ki, s a problémákról emberközelségből, az emberi kapcsolatok közvetlenségének hangulatában tudjanak beszélgetni. Márpedig enélkül legfeljebb tudomásul veszik a másik fél problémáit, de nem valószínű, hogy teljes mélységében meg is értenék.

És itt megint vissza kell térni a tájékoztatás annyit vitatott kérdéséhez. Mondtam már, hogy sokszor az a célszerűbb, ha az ilyen dialógusban részt vevők eltekintenek attól, hogy részvételüket előre megbeszéljék szervezetük vezetőségével. Miért? Mert ha megbeszélik, akkor szervezetük nehezen tud ellenállni annak a kísértésnek, hogy ezekre a beszélgetésekre megbízatást, mandátumot adjon nekik. Márpedig a dialógus dinamikájában a folyamat sikerességének fontos feltétele, hogy a résztvevők valóban magánszemélyekként legyenek ott. De hogyan lehet ott valaki magánszemélyként, ha egyszer megbízatást kapott arra, hogy ott mit képviseljen, mit mondjon, mit ne mondjon? A megbízatást teljesítő magánszemély fából vaskarika.

Én tehát úgy látom, hogy ha tudatos csúsztatás nem is, de akaratlanul is félrevezető pontatlanság jócskán lehet abban az állításban, miszerint ez a három ember a hatalommal *tárgyalt*. (Tudatos csúsztatásra már csak azért sem gondolhatok, mert a Szabadság augusztus 11-i számában megjelent nyilatkozatában Borbély László is azt mondja, hogy „tárgyalásaink a hatalommal tavaly kezdődtek”, ami lehet maga a színtiszta igazság, de lehet a félreérthető fogalmazás sokadik példája is, illusztrációja annak a zűrzavarnak, ami miatt, mondom, elég keveset értek az egészből.) A dialóguson ugyanis nem a hatalom volt jelen – ha úgy volt, ahogy én gondolom, mert ezt az értelmezést is legalább annyi idézettel lehetne alátámasztani, mint az ellenkezőjét –, hanem Viorel Hrebenciuc és Traian Chebeleu. Abban sem látok semmi csodáltnivalót, hogy míg a hatalom (kormány, elnöki hivatal), illetve az RMDSZ között bizony nehezen alakul a tárgyalási készség, magánszemélyként a két említett román állampolgár informális szinten értőbben tud viszonyulni ahhoz, amit három magyar elmond neki. És ez nem kis dolog. Ezt nyugodtan lehet eredménynek is nevezni.

Énszerintem tehát ez történhetett. Vagy így is történhetett. Hogy pontosan mi volt, azt persze én sem tudom, mert nem voltam ott, a szövegeken pedig nem lehet eligazodni. Azt viszont igen – és ezt akartam bemutatni ebben a cikkben –, hogy a rendelkezésünkre álló információk alapján az esetnek nemcsak rossziszemű, hanem jóhiszemű értelmezése is lehetséges, s az utóbbi még valószínűnek is tűnik. Amit nem értek, az az, hogy ha választhatunk a két értelmezési lehetőség között, miért kell éppen a rossziszeműt választani, ráadásul úgy bemutatni a hírfogyasztó közönségnek, mintha az nem feltételezés volna, hanem ellenőrzött biztos tudás.

De még ha elfogadom is, hogy a másik értelmezésben is lehet valami, akkor sem látom be, miért ez a kétségbeesett sajtókampány. Hiszen nézzük meg: mi volt végül is az a súlyos vétség, amely visszacsinálhatatlan változást hozott a helyzet egészébe? Ilyet nem látok sehol. Hiszen ha mi utólag úgy értékeljük, hogy nem jó nekünk, ha gyermekeink legalább az I–IV. osztályban magyarul tanulják a történelmet meg a földrajzot, hogy a Babeş–Bolyai Egyetemen legyenek külön beiskolázási számok a magyar felvételizők számára stb., akkor mindezeket bármikor egyszerűen visszamondhatjuk: közöljük a kormánnyal, hogy félreértés, nincs rá szükségünk. Azt hiszem, nem volna nehéz elérni a kormánynál, hogy ez a kívánságunk meghallgatásra találjon. Annál inkább, mert ő semmit sem kellene hogy visszaadjon nekünk. Arra ugyanis nem találtam egyetlen utalást sem a dolgot nagyítóval, szörszálhasogató módszerekkel firtató írásokban, hogy Borbély Lászlóék ezekért az ígéretekért (amelyek nemhivatalosak, hiszen az a két úr magánszemélyként nem is ígérhetett semmit hivatalosan) valamit is odaadtak volna. Soha egy szóval sem mondták azt sem, hogy ezzel most már minden meg van oldva. Mi hát a baj?

Az egyik vád az, hogy ők hárman, azzal, hogy részt vettek ezen a találkozón, nem tettek egyebet, mint lehetővé tették a kormánynak, hogy látszatintézkedésekkel, ígérekkel port hintsen a nyugatiak szemébe, s így nagyobb eséllyel próbálkozzék belépni ősszel az Európa Tanácsba. Hát lehet. De nehezen hiszem, hogy valaki is komolyan gondolná, hogy Tokay Györgyék nélkül a kormány ezt nem tudta volna megtenni. Ha magától nem jött volna rá erre, márpedig rájött volna, mert nem ejtették a feje lágyára, akkor is lett volna, aki megsúgja neki.

Ez a dolog egyik oldala. A másik az, hogy még ha ez lett is belőle, hogyan ítéljük meg a magát részvételt. Amíg ugyanis nincs biztos tudásunk arról, hogy ez a három ember rosszhiszeműen, az RMDSZ-t tudatosan elárulva, a hatalommal tudatosan lepaktálva vett részt az inkriminált találkozón, mintegy összeesküvésnéppen, addig nem tehetünk mást, mint hogy vélelmezzük a jóhiszeműséget. Hogy aztán az amerikai sajtóban az aligha érdek- és elfogultságmentes újságíró mire használta fel a találkozó tényét, az megint más, ezért az előbbtől különválasztva kezelendő kérdés. Gondolom, ismerjük már annyira a sajtó természetrajzát, hogy fel tudjuk mérni, mennyire lehet felelőssé tenni magyar honfitársainkat olyan cikkekért, amelyeket nem ők írtak. Aki számára ez nem elég világos, jusson most eszébe, hányszor hozta kínos helyzetbe a nyugati sajtó például Tőkés Lászlót, mennyi kellemetlenséget okozott neki. És emlékezzük rá, milyen felháborodással fogadtuk, mikor némely román politikusok az egészet az ő nyakába akarták varrni.

Persze igaz, hogy bizonyos helyzetekben a jóhiszeműség önmagában nem mentség. Hiszen lehetséges, hogy ha ezt másokkal idejében megbeszélték volna, a „több szem többet lát” elve alapján valaki esetleg olyan információkkal szolgálhatott volna, amelyek birtokában a találkozókon részt vevők néhány későbbi kellemetlenséget elkerülhettek volna. Nem is ezért említettem a jóhiszeműség vélelmét. Hanem azért, hogy jelezzem: bár erre az esetre

nem egészen illik, mert túl durván van megfogalmazva, mégis megszívlelendő az a Murphy-törvény, miszerint ahol valamit közönséges emberi ostobasággal is kielégítően meg lehet magyarázni, ott nem szükséges okvetlenül rosszhiszeműséget is feltételezni.

És éppen ennek kapcsán kell szólnom végül ennek a sajtókampánynak egy olyan vonatkozásáról, amely engem különösen aggodalomba ejtett. A hangneméről és a szemléletéről van szó. Azt mondják, a stílus az ember. Remélem, ez nem kivétel nélküli szabály. Remélem, hogy csak a pillanatnyi ingerültség teszi, hogy e cikkek egy része olyan agresszív, gyanakvó, sőt rosszhiszemű. Ha mi egy jó ügyet képviselünk, nem harcolhatunk érte rossz eszközökkel, diktatúrák ideológiájára és módszereire emlékeztető fordulatokkal. Itt van például ez: „Ezek után van-e még egyáltalán szükség az RMDSZ-re és autonómiára? Bizonyára nincsen. Frunda György szenátor, valamint Tokay György és Borbély László képviselő urak ezt idejében, még a Romániai Magyar Demokrata Szövetség fennállása idején megérezték. És munkához láttak.” E két utolsó mondatot olvasva a sztálini korszak rémképei jelennek meg előttem: a párt és a nép ellenségeit, az osztályellenséggel paktálókat, a szabotőröket, az imperializmus ügynökeit kíméletlenül leleplező párttisztogatások és kirakatpercek hangulata kísért bennük. (S hogy még ijesztőbb legyen a hasonlóság, a sajtóban elkezdnek megjelenni a „névtelen aláírók” hűségnyilatkozatai. „Egyetértünk”, „támogatjuk”, „csatlakozunk”, illetve „elítéljük” – érdemben körülbelül annyit tudva az egészről, mint akkor „a dolgozó nép”.) Annak idején, mikor e két mondat ikertestvérei elhangzottak, utána már csak a fekete autó következett, a börtön, a Duna-csatorna. Én nagyon féltem az RMDSZ-t attól, nehogy megszokja ezt a stílust. Mert a stílus elkezd formálni az embert, a mentalitásunkat, s ha nem vigyázunk, más tartalommal ugyan, de forma szerint pontosan visszaállítjuk azt, aminek 1989 decemberében Temesváron Tőkés László elsőként mondott ország-világ előtt visszavonhatatlan nemet: a totalitarista diktatúra szellemét. Ha eddig sülyednénk, ami remélem, hogy tán mégsem fog bekövetkezni, az azt jelentené, hogy odahagytuk, sőt megcsúfoltuk azt, amit Tőkés László annak idején olyan csodálatos következetességgel, szóval és tettel képviselt. Videant consules ne quid respublica detrimenti capiat!

Utóirat. Ha már ekkora bonyodalom származott a közreműködésükből, javasolnám, hogy az SZKT következő ülésére hívjunk meg a PER-től valakit, aki részt vett ezeken a beszélgetéseken. Ők is sokat tanulhatnak belőle, nekünk is hasznunkra válna, ha első kézből tudhatnánk meg, hogy ők hogyan, milyen szándékkal szervezték ezt a találkozót, és mit tartottak szem előtt. Választ kapnánk sok mindenre, amit most csak találgatunk. S ha már úgyszólván ügyködnek, hogy népeket közelítsenek egymáshoz, hátha arra is volna valami épkezláb ötletük, hogyan lehet magyarokat magyarokkal összebékíteni!

Romániai Magyar Szó 1993. augusztus 20., 21.

(Ahogy ma látom)

Ez a cikk a híres Neptun-botrányhoz kapcsolódik, amelynek nemcsak politikai, hanem nyelvtörténeti következményei is lettek: ettől kezdve terjedt el ugyanis a romániai magyar politikai és sajtónyelvben a *neptunos* szó, amelynek jelentését úgy tudom a legkönnyebben meghatározni, ha azt mondom, hogy a kedves Olvasó lapozzon most vissza az 51. oldalra, ott lát egy sereg melléknevet felsorolva dőlt betűvel, és vegye úgy, hogy a *neptunos* mindezeket együtt jelenti, de valahogy úgy, hogy az egész mégis több, mint a részek összege. Úgy látszik, nekünk ilyen jelentésű szavakból soha sincs elég a szótárban.

Mi is történt tulajdonképpen? Kezdődött azzal, hogy megjelent ebben a térségben a Project on Ethnic Relations (PER). Nemcsak Romániában: más kelet-európai országokban is. Úgy mutatkozott be, mint nemkormányzati szervezet, amelynek azonban szoros kapcsolatai vannak a Fehér Házzal. Sohasem tudtam igazán, mit gondoljak felőle. Hogy sok pénzük van, az látszott, hogy nagy szakértelmük is, az kevésbé. Pedig ha fordítva lett volna, mindnyájan jobban jártunk volna. (Egyszer én is dolgoztam velük, egy kolozsvári dialógus moderátoraként, és akkor is az volt a benyomásom, hogy a professzionalizmus eltúlzásával biztosan nem lehet őket megvádolni.) Az a jellegzetesen amerikai viszonyulásmód tükröződött szinte mindenben, amit csináltak, hogy „én ugyan a ti kultúrátokról, értékrendetekről meg ilyesmikről szinte semmit nem tudok, de az nem is fontos, elég, ha tudom, mi a jó, mert az nektek is jó kell legyen”.

A „neptunosokat” elmarasztaló Tőkés Lászlóék azt gondolták akkor róla, hogy román kormányérdekeket szolgált, ebben alighanem tévedtek, szerintem inkább amerikaiakat. Mindenesetre a mieinket nemigen (ami azonban nem azt jelenti, hogy okvetlenül támogatták volna is az ezekkel ellentétes érdekeket!): ellentétben ugyanis azzal, ami az igazi konfliktusmegoldást kereső nemkormányzati szervezetek munkájára természetesen jellemző, őket az kevésbé látszott érdekelni, hogy a konfliktus ténylegesen megoldódjék (aminek viszont az lett volna a feltétele, hogy az ok, vagyis az igazságtalanság szűnjék meg), hanem több jel vallott arra, hogy nekik az is tökéletesen elég lett volna, ha csend van, akár úgy is, hogy mi, magyarok befogjuk a szánkat, és nem okvetetlenkedünk annyit. Hogy miért lett volna elég, annak megértéséhez, azt hiszem, figyelembe kell venni, hogy a kelet-európai rendszerváltásokat követően az amerikaiak számára ebben a térségben hatalmas piaci lehetőségek helyeződtek kilátásba, ott volt azonban az a kellemetlen dolog, hogy Jugoszláviában például az lett, ami lett, és Amerikából nem látszott elég jól, hogy nem fog-e hasonlóan alakulni a helyzet más országokban is. A PER tehát – én legalábbis úgy láttam – nem annyira azon munkálkodott, hogy segítsen nekünk a konfliktust megoldani, mint inkább azon, hogy lehetőleg egyáltalán ne legyen konfliktus, mert nekik (pontosabban megbízóiknak) az, hogy ha majd az amerikai idehozza a pénzét, ez mennyire lesz biztonságban, sokkal fontosabb volt, mint az, hogy a mi problémáinkkal mi lesz. (Azt hiszem, nem érdektelen megemlíteni, hogy valamikor abban az időszakban történt az a

rendkívül különös, mert semmilyen diplomáciai szabállyal nem találó, de amúgy igen jellemző eset is, mikor a bukaresti RMDSZ-székházban egyszer csak megjelent az amerikai nagykövetségről valaki, és igen nyomatékosan azt tanácsolta az RMDSZ vezetőinek, hogy ezt az egész autonómiázást azonnal tessék abbahagyni, mert az az USA kormányának nagyon nem tetszik.) A PER munkájának meglehetősen kétes értékű következményei csak azért nem igazolták számomra eléggé az erőszakmentes konfliktusmegoldásnak azt az ismert tételét, miszerint a konfliktusmegoldás nem lehet igazán eredményes, ha az igazi cél nem ez, hanem valami egyéb rejtett érdekeket szolgál, mert ez nem is igen talált semmivel abból, amit én tanultam a konfliktusmegoldásról, hiszen ott minden azzal kezdődött, hogy a konfliktusokat nem szabad elkerülni, mikor azokra szükség van.

A PER tehát elkezdett dialógusokat szervezni. Ennek technikáját a jelekből kivehetően jól ismerték, de a terepet alig. Amerikai stílusú, pragmatikus módszereikhez ez nem is nagyon látszott számukra szükségesnek. Ezért aztán nehezen megbocsátható hibákat is elkövettek, aminek az lett a következménye, hogy a végső mérleg szerint alighanem több kárt csináltak, mint hasznot. (Ez különben figyelmeztető arra is, amit itt összegyűjtött írásaimban is többször elmondtam, hogy a nem szakszerű konfliktus-megoldási kísérlet nyomán a helyzet egésze rosszabbá válhat, mint azelőtt volt. Az RMDSZ ezt a PER-kísérletet máig hatóan megsínylette, én akkor leginkább azt sajnáltam, hogy amit a brassói kongresszuson, illetve azt megelőzően nem kevés munkával elértünk a különböző felfogású emberek jó együttműködése érdekében, az most hirtelen a nullával vált egyenlővé, sőt alighanem mínuszba ment át.) Mivel gyors eredményt szerettek volna elérni (az amerikai szemlélet úgyannyira sikerkereső, hogy ebben sokszor még türelmetlen is), pontosan ugyanabba a hibába estek, mint amibe az RMDSZ vezetői is (e kötet több írásában is szó esik erről): azt hitték, hogy az interetnikus konfliktus megoldásához elég, ha a döntéshozás legmagasabb szintjein változást tudunk elérni, azzal pedig, ami „lent” van, már nem is kell törődni. Román részről tehát igen magas rangú személyiségeket (kormánytagokat, államelnöki tanácsosokat) hívtak meg, ez megint valami jellegzetesen amerikai naivságra vallott: azt hitték, hogy ők ezt az egész gubancos problémát még az illető kormányzati időszak alatt el tudhatják intézni. Ha tényleg a konfliktust akarták volna megoldani, és értették volna is, miben vannak éppen, akkor román részről elsősorban nem ilyen embereket igyekeztek volna tekintélyük felhasználásával dialógushelyzetbe hozni, akik ma vannak, holnap nincsenek, hanem inkább az olyan nagy hatású közvélemény-formáló személyiségeket, mint például a Ion Cristoiu-féle újságírók, hogy ők értsék meg jobban és árnyaltabban a helyzetet, mert amit ők írtak és mondtak, az egyszerre tudott volna aztán hatni lefelé is, felfelé is.

Ha pedig román részről ilyenek voltak a partnerek, az RMDSZ részéről is a rangosabb vezetők, illetve parlamenti képviselők közül kellett kiválasztani a meghívottakat. Pechjükre így esett a választás Borbély Lászlóra, Frunda Györgyre és Tokay Györgyre, akik 1993 júliusában immár negyedízben vettek részt a PER rendezvényén, ezúttal a tengerparti Neptun

fürdőhelyen. (Nagy szerencsémre nem voltam olyan helyzetben, hogy a PER kritériumai szerint én is közéjük kerülhettem volna, mert akkor most a magam mentségeit volnék kénytelen megírni, úgy meg azt nekem sokan aligha hinnék el, már csak azért sem, mert tán el sem olvasnák.)

Az egyik nagy hiba, amit a PER elkövetett, az volt, hogy a jelek szerint nem magyarázták el világosan, nagyon aprólékosan a résztvevőknek már a legelején, mégpedig az új meghívottakra való tekintettel minden alkalommal megismételve, mi a dialógus, és mi a tárgyalás, mi a kettő között az alapvető különbség, és hogy őket a kettő közül melyikre hívták. Talán meg sem fordult a fejükben, hogy a világnak ezen a részén ezt bizony nem mindenki tudja (mellesleg Amerikában sem hiszem, hogy az ilyen jellegű szakmai kérdésekkel akárki tisztában volna), holott ez annyira fontos lett volna nemcsak a folytatás, de a dialógus jó lezajlásának szempontjából is, hogy erre okvetlenül rá kellett volna fordítani minden alkalommal nem is öt percet, hanem úgy egy félórát. A moderátornak pedig a továbbiakban is ügyelnie kellett volna, hogy valahányszor valamelyik résztvevő *tárgyalás*-ként említi azt, amit éppen csinálnak, kérje meg, hogy „próbálja inkább *dialógus*-nak nevezni, mert különben el fogjuk téveszteni a célt, ami miatt itt vagyunk”.

A PER ugyanis, mint utólag aztán egyértelműen megbizonyosodhattam róla, szándéka szerint nem tárgyalásokat szervezett, hanem dialógusokat. Ebből legalább annyi a három „delikvens” számára is világos volt, hogy ehhez, mint cikkemben is megírtam, nem volt szükséges előzetesen mandátumot szerezniük az RMDSZ-től, sőt még csak tájékoztatniuk sem az RMDSZ-vezetőséget arról, hogy hová mennek, és kikkel beszélgetnek. Erre csakugyan nem is lett volna szükség, ha az RMDSZ-ben nincs az a nagy bizalmatlanság, amely képes volt a legártatlanabb dolgoknak is olykor egészen meglepő jelentéseket tulajdonítani, ezért a dialóguson részt vevők jobban tették volna, ha ezzel is számolva előre szólnak. (Meg kell azonban mondanom, hogy ha én vagyok ott, abban a helyzetben, és tudva, hova megyek, ez valószínűleg nekem sem jutott volna eszembe.)

Most is így lett: mikor kiderült, mi történt, beindult az offenzíva, mégpedig – számomra elég érthetetlen módon – az eset általam látott valódi jelentőségéhez mérten aránytalanul nagy erőbedobással. Hiszen a puszta tények ezt önmagukban nem indokolták. Nem tudtam felfogni, mi rossz lehet abban, ha ez a három ember ígéretet kapott arra olyan személyektől, akiknek csakugyan volt valami beleszólásuk a dolgok további alakulásába, hogy legalább az I–IV. osztályos gyerekeinknek ne románul kelljen már tanulniuk Románia történelmét és földrajzát, ahogy nem értik, hanem magyarul, ahogy összehasonlíthatatlanul könnyebb nekik, és hogy a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen különítsenek el 300 külön beiskolázási helyet magyar diákok számára. (Később, ha nem is azonnal, ezek csakugyan meg is valósultak, tulajdonképpen ezzel indult el ezen az egyetemen a magyar tagozat intézményes kiépítése, noha bizonyos karokon addig is volt több-kevesebb magyar nyelvű oktatás.)

Ezért is írtam akkor ezt a cikket: hogy segítsen vele egy kicsit a dolgok tisztázódását. Attól azonban már tartózkodtam, hogy külön is elküldjem a három vádlottnak, egyrészt mert úgy gondoltam, hogy hiszen olvasnak újságot, és ha legalább utólag megértik, hogyan kell erről szakszerűbben beszélni, az majd segíthet nekünk abban, hogy tisztábban lássunk, másrészt viszont éppen az említett bizalmatlanságra való tekintettel célszerűbbnek véltem, ha ennél jobban nem avatkozom bele ebbe a dologba, ha nem kért rá senki, hiszen ha még az is „lelepleződött” volna, hogy én (amúgy publikált) cikkemet „titokban” az érintetteknek is külön elküldtem, rögtön „világossá vált” volna, hogy igazából kikkel is „paktálok”, és soha többé le nem moshattam volna magamról, hogy én is egy kompániába tartozom az ún. „mérsékeltekkel”, ez pedig az én további munkámat nagyon megnehezítette volna. (Így is ide soroltak többször, pedig, mint már mondtam, én mindig is úgy éreztem, hogy nem tartozom egyik táborba sem. Mikor éppen nem „besorolás” kedvükben voltak, ezt mások is így láthatták; ezt onnan is gondolom, hogy mikor a brassói kongresszus után a gyergyószentmiklósi első SZKT-ülésen megalakultak a „frakciók”, engem többre is hívtak, mégpedig olyanokba is, amelyeknek tagjai egyébként úgy tudták a másiktól, amelyik szintén meghívott, hogy az oda tartozók nézetei homlokegyenest ellenkeznek az övéikkel. Én azonban még azt sem fogadhattam el, mikor az a frakció invitált tagjai közé, amely azért alakult, hogy valahová azok is tartozzanak, akik nem képviseltek semmiféle platformot, hanem azt mondtam: sajnálom, de én még a „sehová sem tartozók frakciójához” sem tartozhatom.)

A sajtóban azonban cikkem megjelenése után sem tisztázódott semmi. Így értünk el az SZKT-ülésig, ahol aztán lezajlott a PER-per. Végre sikerült megértenem, mi is volt hát a baj, sőt még azt is, hogyan lehetett e három ember ellen (akiknek persze szintén megvolt a maguk felelőssége a konfliktus kialakulásában) annyi „bizonyítékot” összegyűjteni. Az SZKT-ülés ideje alatt fénymásolatban sokszorosítva osztogatták szét e „bűnjelek” egy részét, meg is őriztem őket az utókor számára.

Itt van például előttem az az interjú (*Csend vagy béke?* Romániai Magyar Szó, 1993. július 21.), amelyben maguk a vádlottak mondják el, mi hogyan történt. Ha csak a nyomtatott szöveget nézem, még mindig nem jöhettek volna rá, mitől is volt hát ez olyan nagy „árulás”, ehhez azonban most nagymértékben hozzásegített a margóra kézzel írott felvilágosítás. Ahhoz a részhez, ahol a magyar nyelvű történelem- és földrajztanítás kerül szóba, a következő glossza kapcsolódik (a kiemelés az eredetiben): „A tört. és földr. tanítása IV. oszt.-ban *nevetséges* tét!! (erre figyelmeztettem B. L.-t is!!). A »mérhető kis lépések taktikája« most már világos számomra: ebben egyeztek meg »magánszemélyekként«, ezt követték mint szövetségi képviselők.” Vagyis magyarul: ha azt a bizonyos „nagy lépést” nem tudták megtenni, akkor „kis eredményt” viszont nem lett volna szabad elérniük! Hiszen az „nevetséges tét”. Az pedig szemlátomást meg sem tudott fordulni a glosszaíró fejében, hogy vajon annak a 23–24 ezer magyar negyedikesnek is ez volna-e a véleménye. Hiszen

mikor politikus módra gondolkozunk, akkor a gyerek nem számít, az ember nem számít, csakis a szentséges rögeszmék számítanak (no meg persze a pozíciók, mert azért a konfliktusnak ettől az aspektusától sem lehetett eltekinteni).

Azt hiszem, ez volt az az eset, mikor a szóban forgó negyedikes gyerekek közül még a legbutábbik is megbízhatóbban tudta volna megmondani, mint a politikus, hogy ez a „kis eredmény” ér-e valamit. De nehogy úgy értse ezt valaki, hogy aki ezt a széljegyzetet írta, buta lett volna! Nem emlékszem ugyan már rá, kitől kaptam, nincs is odaírva a neve, de még kíváncsi se igen vagyok rá, mert azt viszont biztosan tudom, és az nekem elég, hogy akik ott ilyesmiket osztogattak, azok között buta ember nem volt. Ott ugyanis nem buták voltak, hanem politikusok, és nem az emberek voltak buták, hanem ilyen ostoba maga a rendszer, amelyben ma a politikus mozogni kénytelen, így aztán nem kis dolog, ha egyáltalán tud benne másképp viselkedni, mint bután. Ezzel a történettel tehát a világot sem azt akarnám sugallani, hogy az RMDSZ buta emberekkel lett volna tele, hiszen ez biztosan nem is lenne igaz (ha úgy láttam volna, nem is vesződtem volna velük annyit), hanem éppen azt szeretném szemléltetni vele, hogyan tudja a pártpolitikai gondolkodásmód teljesen lehetetlenné tenni, hogy az amúgy okos, értelmes emberek intelligenciája meg tudhasson nyilvánulni. Strukturális baja ez a most alkalmazott politikai rendszernek, legfőbb ideje lenne már valami normálisabb demokráciát kitalálni helyette. Ezért a tanulásáért látom érdemesnek ezt az egészet részletesebben is elmesélni, még ha sejtésem szerint lesznek is, akik még ennyi idő múltán sem tudnak majd egyebet látni benne, mint rafinált kísérletet a „neptunosok” rehabilitálására.

Mikor az SZKT-ülés elkezdődött, rögtön beláttam, hogy ezt az itt kommentált cikkemet is alighanem hiába írtam. Szinte semmi jelét nem tapasztaltam annak a felszólalásokban, hogy valaki is olvasta volna: továbbra is hol tárgyalást emlegettek, hol kerekasztalt, helyelközzel dialógust is, de leginkább tárgyalást mégis. Különösen feltűnt, hogy ez alól a három vádlott sem volt kivétel, ők is hol az egyik terminust használták, hol a másikat, pedig nekik még érdekükben is állt volna, hogy kizárólag és következetesen csakis *dialógus*-ként hivatkozzanak az inkriminált eseményre, és vehemensen tiltakozzanak, ha valaki *tárgyalás*-nak mondja. (Ráadásul a három közül kettő ügyvéd, tehát nekik biztosan nem kellett amúgy elmagyarázni, hogy a terminusok összezavarásának milyen következményei lehetnek.) Úgy látszik, tévedtem, mikor arra számítottam, hogy olvasnak újságot.

Mikor aztán a „tizenkét dühös ember” sorra felszólalt (de lehet, hogy többen is voltak), megértettem végre, miről is van itt szó, de azt is, hogy hiába is gondolkoztam volna rajta akármennyit, mert erre én magamtól sohasem tudhattam volna rájönni. Tudniillik kiderült: nem az volt itt a legnagyobb baj, hogy ez a három ember részt vett valamiben, még csak az sem, hogy erről nem tájékoztatták előre az RMDSZ-vezetőséget, hanem az, hogy ott elértek valamit, amit akár eredményként is fel lehetett mutatni. Ha az egésznek semmi felmutatható eredménye nem lett volna, talán szóvá sem tette volna senki.

Tudom, hogy aki ezt most normális ésszel olvassa, nemigen érti, hiszen úgy ezt biztosan nem is lehet. Ennek ugyanis csak abban az idióta rendszerben van értelme, amely a pártpolitikai gondolkodásmód mai formájának szabályait meghatározza, és amelyből ennél fogva bizonyos esetekben még az is logikusan következhet, hogy eredményt elérni megbocsáthatatlan bűn. Ezt tehát most el kell magyaráznom.

Hogy ez érthető legyen, először is azt kell tudni, hogy RMDSZ-ben az ún. „radikálisok” arra a meggyőződésükre akarták akkor építeni stratégiájukat, hogy ha jogainkat belátható időn belül ki akarjuk harcolni, nemcsak teljesen hiábavaló idő- és energiapocsékolás, hanem gyerekes naivság is volna a román kormánnyal bármiféle tárgyalásokba bocsátkoznunk, vele alkudoznunk, mert onnan ígéreteknél egyebet úgysem várhatunk, de még ha tenne is valamit, az úgyis csak látszatintézkedés lenne, amivel a nyugatiak szemébe akar port hinteni. (Ez a helyzetészlelésük nemcsak eredendő, szinte megingathatatlan bizalmatlanságukkal függött össze, amit a pártpolitikai gondolkodásmód csak erősíteni tud, hanem azzal az integráció perspektíváját lényegében nélkülöző látásmódjukkal is, amelynek kapcsán fentebb kénytelen voltam a *tájbasimuló* jelző pejoratív jelentésének szemléleti hátterére is kitérni.) Azt látták tehát az egyedüli követendő útnak, ha mi a román hatalommal egyáltalán nem vesződünk, hanem ehelyett a külföldet győzzük meg arról, hogy itt a magyaroknak égbekiáltó igazságtalanságokat kell elszenvedniük, és ezáltal érzük el, hogy kemény kényszerítő intézkedésekkel, nyomással és hasonlókkal a nyugati hatalmak szorítsák rá a román kormányt a helyzet megváltoztatására. Vagyis hiába hangoztatták amúgy, hogy azt nem lehet, a magyar–román problémát végső elemzésben a románok nélkül (vagy legalábbis a velük való együttműködés nélkül) akarták megoldani.

Sosem tudtam bízni e politikai filozófia célszerűségében. Egyrészt mert úgy láttam, hogy a nyugati kormányokat bizony nem nagyon érdekli ez az egész, annál is inkább, mert az etnikai kisebbségek jogait illetően egyik-másiknak magának is igencsak vaj volt a fején, a legnagyobb hatalomról, az amerikai kormányról pedig (amely azonban a többi döntéseit is sok tekintetben meghatározta) egyenesen világos volt, hogy inkább azt szerette volna, ha mi nem harcolunk annyira a jogainkért, hiszen attól tartott, hogy a térségben konfliktusok lesznek, ez pedig nagyon zavarta volna őt gazdasági hatalmának kiterjesztésében és globalizációs törekvéseiben. Másrészt úgy véltem, hogy ilyen módszerrel biztosan nem lehet tartós és stabil eredményt elérni, hiszen ez homlokegyenest ellenkezett volna a jó problémamegoldás dinamikájának elemi követelményeivel. Harmadrészt pedig úgy láttam, hogy még ha valahol másutt esetleg valami csoda folytán működhetne is ez a stratégia, a mi esetünkben ez már csak azért is ki van zárva, mert a román hatalom egész szemléletét egy olyan típusú kultúra határozza meg, amelyben a konfliktusban való viselkedés nem probléma-, hanem relációorientált – erről bővebben l. fentebb, a *Bukaresti mozaikkockákhoz* írott kommentáromban –, így ők egyrészt e kultúra normái szerint rendkívül sérelmesnek találták, ha mi „nem otthon akartuk kimosni a szennyest”, hanem megítélésük szerint

meglehetősen illetlen módon kitergettük a külföldiek előtt, akikre az ő szemléletük szerint ez nem tartozik, másrészt ilyen esetben, ha mégis tenniük kellett valamit, bármi más megoldást inkább elfogadtak volna, csak éppen azt az egyet ne kelljen alkalmazni, amit a külföld erőltet, hiszen ez azt jelentette volna, hogy engedtek a nyomásnak, márpedig ebben a kultúrában ez elviselhetetlenül nagy szégyen lett volna. Ráadásul, mivel a dialógusra sohasem fordítottunk nagy figyelmet, ők a mi problémáinkat nem is igen értették azok teljes súlyában és komplexitásában, ezért egyszerűen felfoghatatlan volt számukra, hogyan lehet ezeket külföldön „olyan arcátlanul eltúlozni”, így aztán valahányszor az RMDSZ-vezetők közül valaki ezt a stratégiát kezdte alkalmazni – legkövetkezetesebben talán Tőkés László –, abból sohasem problémamegoldás lett (ami pedig annak az egyébként teljes jóhiszeműséggel alkalmazott stratégiának a célja lett volna), mert nem is lehetett, hanem szinte menetrendszerűen hatalmas botrány. Mivel pedig ez tovább aztán nem is vezetett sehová, a végeredmény pontosan az lett, ami az itt elmondottakat figyelembe véve előreláthatóan az egyedüli lehetett: az így előállt helyzet egészségének minősége nem jobb lett, mint azelőtt volt, hanem rosszabb, ebbe beleértve azt is, mert az bizony elég nagy baj nekünk, hogy Tőkés László neve mára sajnos nagyon sok román szemében szinte szinonimájává lett az ortodox szemléletben a Gonoszt prototipikusan megjelenítő Iskarioti Júdásénak (*Scaraoŧchi*).

(Innen pedig az is érthetőbb, miért volt nekem több vitám az ún. radikálisokkal, mint az ún. mérsékeltekkel, még ha amúgy az utóbbiakkal sem voltam egyáltalán megelégedve, sőt ebben nagyon sokszor teljes mértékben osztottam az ún. radikálisok véleményét, ha nem is annyira, hogy bírálataikkal olyankor is azonosulni tudjak, mikor nem volt nehéz bennük felfedezni a pártpolitikai gondolkodásmód hozadékát, a nyilvánvaló rosszhiszeműséget. Míg azonban az ún. radikálisok elég gyakran tettek olyan lépéseket, amelyek következtében a helyzet egészségének minősége romlott, az ún. mérsékeltekkel inkább az volt a bajom, hogy mivel nem tudták, hogyan kell bánni velük, és hogyan kell azokat építő, problémamegoldó módon felhasználni, olykor a gyámoltalanságig menően óvakodtak a konfliktusoktól. Ők tehát sokkal ritkábban tettek olyasmit, ami a helyzet egészségének rontotta volna a minőségét, én pedig az ilyen kimenetelű lépéseket jóval nagyobb bajnak láttam volna, mint azt, ami pedig szintén nem volt kicsi, hogy tudniillik nem tudtak annyit javítani a helyzet minőségén, amennyit pedig javíthattak volna, ha egy cseppnyi hajlandóság is lett volna bennük, hogy megtanulják mindazt, amit a probléma- és konfliktusmegoldás terén nyilvánvalóan nem tudtak.)

Mindezeket tudva most már könnyebben megértjük a „neptunosok” körül kialakult botrány logikáját. A vádlók meg voltak róla győződve, hogy a PER román hatalmi érdekeket szolgált, és az volt vele a célja a kormánynak, hogy javítsa vele külföldi imázsát. Ez pedig az ő stratégiájuk számára eléggé nemkívánatos dolog volt, hiszen mennél inkább javul ez az imázs, annál kevésbé lehet bízni e stratégia hatékonyságában. A három „balek” pedig nemcsak hogy besétált ebbe a csapdába, hanem még attól sem riadt vissza, hogy némi

felmutatható eredményt érjen el csakis azért, hogy aztán erről David Binder amerikai újságíró, aki szintén ott volt a neptuni összejöveteleken, lelkendező cikkekben számolhasson be az amerikai sajtóban mint nagy eredményről és hatalmas előrelépésről. (Mint a vádlók mondták is, David Binder bizonyára nem véletlenül tévedt oda, ezzel teljesen egyet is értek, csak a folytatással nem: szerintem nem azért volt ott, hogy a román kormány imázsjavító szándéka az ő beszámolója alapján valósulhasson meg, hiszen az amerikai kormány aligha az ottani sajtó hatalmas óceánjából vagy előhalászható, vagy észrevétlenül elsüllyedő tudósítások alapján alakítja ki nézeteit egy másik ország kormányáról, mikor erre neki sokkal profibb lehetőségei is vannak, hanem azért volt ott, mert erre a PER-nek volt szüksége: ők ugyanis ezeket az újságvizsgálásokat elküldhették amerikai megbízóiknak, hadd lássák azok is, hogy nem költik ők itt hiába a pénzt. Erre vall az is, hogy D. Binder nemcsak a sikert túlozza el, hanem a magyar–román konfliktus méretét is, azt sugallva, hogy itt valami jugoszláviaihoz hasonló helyzettel állunk szemben. Ez Románia imázsának csakis árthatott, viszont a PER érdemeit jól fel lehetett vele nagyítani. – A cikkek egyébként itteni szemmel olvasva csakugyan gyermekesen lelkendezők voltak, amitől a vádlók különösen feltépődtek, mert a „nevetséges” kis eredmények szándékos, propagandisztikus eltúlzását látták bennük, ugyanis nem vették figyelembe azt a kulturális különbséget, ami köztünk és az amerikaiak között van: abban a sikerorientált világban tudniillik az úgy van, hogy ha valakinek tényleg sikerül egy villanykörtét úgy becsavarni, hogy utána, ha felkapcsolja a villanyt, az égő csakugyan kigyullad, akkor az nekik már „fantasztikus”, „döbbenetes siker” és „hatalmas előrelépés”. Amerikában persze jól tudják, hogyan kell az ilyesmit olvasni, Marosvásárhelyen azonban nem.)

Mikor aztán az SZKT-ülésen egyértelműen, *expressis verbis* megfogalmazódott, hogy a vádlottak azzal követtek el eléggé el nem ítéhetően súlyos hibát, hogy elértek valamit, amiről eredményként lehetett beszámolni, és ezzel *azt a látszatot keltették a nyugatiak szemében, hogy Romániában már olyan nagy a demokrácia, hogy itt már eredményt is lehet elérni*, hirtelen aggodalomba estem, és meglehetősen elbizonytalanodtam a magam addigi és további szerepét illetően. Engem ugyanis, amióta csak ott forogtam az RMDSZ-ben, semmi egyéb az égvilágon nem tudott érdekelni, csak a problémamegoldás, ezen pedig mindig az emberek tényleges, mindennapi problémáinak, hátrányos megkülönböztetésének és más kellemetlenségeinek megszüntetését értettem. Most tehát nem tudtam hirtelen megállapítani nem azt, hogy jól tettem-e, mert efelől nem voltak kétségeim, hanem hogy jó helyen tettem-e. Szót kértem tehát, és azt mondtam: most van az ideje, haza sem mehetünk innen addig, míg el nem döntjük közösen, mi is a mi igazi célunk: az-e, hogy az emberek problémáit megoldjuk, vagy pedig az, hogy a román kormányt, ahol csak lehet, befeketítsük. Ugyanis ehhez a kettőhöz két teljesen különböző stratégia tartozik. Ha pedig az utóbbi mellett döntenénk, akkor viszont nyomban utána szavazzuk meg azt is, hogy ezentúl az RMDSZ-ben mindenkinek szigorúan tilos eredményt elérni, hiszen ha bárki bármilyen kis eredményt ér el,

azzal azt a látszatot fogja kelteni a nyugatiak szemében, hogy itt már lehet eredményt elérni. Erre a döntésre nekem nagy szükségem lenne, már csak miheztartás végett is.

Ebből a javaslatomból is az lett, ami annyi másból, vagyis semmi. Utóbb értettem meg, hogy az SZKT számos tagja azt hitte, viccelek, pedig nekem arra semmi kedvem nem lett volna akkor. Én ott semmi egyebet nem mondtam, mint ami az addig elhangzottakból teljesen logikusan következett, és igazán nem rajtam múlt, hogy azt sokan olyan viccesnek találták, miközben azt, amiből ez következett, nem.

Ha nem rajtam múlt, min múlt hát, főleg az utóbbi? Megint elmondom: nem az emberek intelligenciáján múlt, hanem azon a gyalázatos rendszeren, amelyben mozogtak. Mivel nem vagyok benne biztos, hogy ezt mindenki rögtön elhiszi nekem, elmesélek most egy másik történetet, amely ennek ikertestvéreként jól szemlélteti, hogy ez a rendszer és a hozzá tartozó pártpolitikai észjárás olyan helyeken is szakasztott ilyen eredményt produkál, amelyekre pedig mi úgy szoktunk felnézni, mint a fejlett demokrácia csúcsára. 1999 márciusának végén, Jugoszlávia bombázásának idején a szerb hadsereg foglyul ejtett három amerikai katonát. Amerikában ez óriási hír volt, a tévében folyton őket mutogatták, illetve aggódó szüleiket, rokonaikat. Remek propagandaanyag volt a kormánynak, és a lehető legjobbkor jött, hiszen az amerikaiak ezt a háborúzt korántsem támogatták annyira, amennyire pedig a kormány szerette volna. Ezt tehát most fel lehetett használni annak elhíttetésére, hogy Milosevics maga az ördög, és tényleg megérdemli, amit kap, úgy kell neki, a gazembernek. Időnként Bill Clinton is megjelent a képernyőn, és fogadkozott, hogy márpedig Amerika és ő személyesen minden elképzelhetőt megtesz azért, hogy ez a három ember mielőbb itthon legyen, miközben más hírek folyton arról számoltak be, hogy az újabb diplomáciai próbálkozás megint nem járt sikerrel, mert Milosevicsékkal egyszerűen nem lehet tárgyalni.

Úgy egy hónap múlva egyszer csak előállt Jesse Jackson, és azt mondta: neki ebből elege van, ő megy Jugoszláviába, és hozza ezt a három szegényt haza. Jesse Jacksonról tudni kell, hogy kezdetben baptista prédikátor volt, akárcsak Martin Luther King, együtt vettek részt az amerikai négerok polgárjogi mozgalma, a Civil Rights Movement emlékezetes nagy akcióiban, ahol az erőszakmentes probléma- és konfliktusmegoldás terén szinte páratlanul nagy tapasztalatra tett szert, hiszen ha valahol, ott aztán lehetett. Különösen a politikai okokból ejtett túsok kiszabadításában tudott nagyon eredményes lenni, ebben igazi profinak számít. 1984-ben Szíriából vitte haza az amerikai hadsereg egyik tisztjét, Robert Goodmant, akit pedig öelötte sokan és sokféleképpen, de eredménytelenül próbáltak kiszabadítani, ugyanabban az évben Kubában érte el 46 amerikai és kubai fogoly szabadulását, majd Irakból is tucatnyi túszt vitt haza az Öböl-háború idején. Ez tehát egy igazi neki való feladat volt.

De hogy nem jutott ez eszébe Bill Clintonnak már korábban? Ha valóban úgy gondolta, ahogy mondta, hogy mindent megtesz a foglyokért, akkor meg hogy lehet, hogy nem az volt

az első kérdése: Hol van Jesse Jackson? Azonnal készüljön Jugoszláviába! Az az egy ki van zárva, hogy Jacksonról mindezeket, amit itt elmondtam, ne tudta volna, sőt ennél még sokkal többet is, hiszen neki az elnökválasztási kampányban Jesse Jackson vetélytársa volt, márpedig arról aztán biztosan mindent tud az ember, még azt is, amit nem kellene. Más oka volt ennek, és most tessék jól megfogózkodni! Mikor Clinton meghallotta, mire készül Jackson, rögtön tudta, hogy ha ez az ember tényleg oda talál menni, biztosan hazahozza őket. Tehát nyomban kijelentette, és pedig akkora nyilvánosság előtt, hogy még énhozzám is elért: ő ezt az ötletet egyáltalán nem tudja támogatni, sőt azt tanácsolja Jesse Jacksonnak is, hogy jól gondolja meg ezt a dolgot, *hiszen ezzel olyan látszatot teremtene, hogy Miloseviccsel lehet tárgyalni!* Jesse Jackson persze fütyült elnöke szavára, Jugoszláviába repült, és pár nap múlva, május legelején a három amerikai otthon volt.

Mikor ez történt, foglalkoztam a gondolatával, hogy a belőle levonható tanulságokért cikket írok róla. Végül mégsem írtam meg, pedig már a címe is megvolt: *Egy amerikai neptunos*. A két történetben ugyanis a vádnak hajszára ugyanaz volt a logikája, hiszen ugyanannak az ostoba rendszernek és pártpolitikai észjárásnak volt a produktuma mind a kettő. Egyezett a szemlélet, egyezett az indoklás, és egyezett az is, hogy sem Bill Clinton, sem a „neptunosok” harcos vádlói amúgy csöppet sem buta emberek, sőt ellenkezőleg. Abban a rendszerben azonban egyikük sem tudta kétségtelenül meglevő intelligenciájának semmi hasznát venni. Márpedig – ahogy Andrei Pleșu mondta egyszer igen találóan – csak az intelligencia különbözik, a butaság mindenütt egyforma.

Valami azért mégis különbözött: mikor Jesse Jackson sikerrel járt, vállalkozásának korábbi ellenzői nem a vádlottak padjára akarták ültetni, hanem szívből gratuláltak neki. Ez volt az egyetlen dolog, amely mégiscsak mondott valamit az amerikai, illetve az erdélyi magyar demokrácia különbségéről. (Ezt a különbséget szem előtt tartva most nem vagyok benne biztos, jól tettem-e, hogy ezt az amerikai példát is megírtam. Mert itt nálunk én még azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy valaki ebből azt a tanulságot vonja le: az a bizonyos SZKT-ülés a politizálás legkorszerűbb elveinek betartásával zajlott, hiszen lám, pontosan így gondolkoznak a fejlett demokráciákban is, tehát ezt az utat kell követnünk ezután is. Ha valaki így gondolná, azért vegye figyelembe, hogy a korszerűség csak időbeli elhelyezést jelent: attól, hogy valami korszerű, még lehet elképesztően ostoba. Nem árt hát, ha az ember megnézi, kitől mit tanul el.)

A fent elmondottak után könnyen úgy látszhat, hogy mindent értünk immár. Pedig ennek a dicstelen történetnek a legfontosabbik összetevőjéről még nem is volt szó. Hogy mi volt a kiváltó ok, azt most már látjuk. De a lényeg nem ez volt mégsem. Mert nemcsak oka volt ennek, hanem tétje is. Az pedig nagy kellett legyen, ha ekkora erőket tudott megmozgatni. Ha most arra tippelnék, hogy ez a tét az volt, hogy lesz-e végre szakszerűen kialakított, működő és hatékony stratégiánk, cselekvési programunk, a demokratikus elvek érvényesülését lehetővé tevő belső szervezeti keretünk vagy más ilyesmin, hát azt hiszem,

ország-világ kinevetne vele. Hiszen az RMDSZ-re az sajnos sohasem volt jellemző, hogy ott ilyen dolgok érdekében ekkora energiákat lehessen mozgósítani. Ez leginkább csak olyankor volt lehetséges, ha arról volt szó, hogy valamelyik ellentábor ellen kellett hadba szállni. Nem volt ez másképpen most sem: a nagy tét az volt, hogy az ún. „mérésékelt” ellentábor alapemberei közül egy csapásra hármat knock outtal ki lehessen ütni, remélhetőleg egyszer s mindenkorra megtisztítva tőlük a terepet. Vagyis bizony semmi más nem volt ez, csak annak az unalmas régi pozícióharcnak egy újabb epizódja.

Ezt pedig már csak azért is szóba kellett hozni, mert különben nem érthetjük meg igazán, mitől van a pártpolitikai észjárásnak annyira sajátos logikája. Enélkül ugyanis nem lehetne látni, hogy végül is miféle kórokozó idézi elő azt a szabálytalan időközönként ismételten kiújuló nyavalyát, amely abban nyilvánul meg, hogy az amúgy, mondom, teljesen normális és értelmes embereknek egyszer csak szinte minden átmenet nélkül egészen elmegy a józan eszük.

E súlyos betegség hagyományos köznyelvi neve: *rangkór*. Kórokozója a *potentia, dominatio* vagy *status* nevű vírus, ezek hatását különösen fokozza, ha a *pecunia*-félékkel való fertőzöttség is kimutatható. Ezek a kórokozók leginkább politikai diskurzusok, illetve – főleg a *pecunia*-félék – különféle, *nexusoknak* nevezett speciális kapcsolatok útján fertőznek, ezért ahol politikusok hosszabb ideig nagyobb számban tartózkodnak együtt zárt helyen (például pártszékházakban), a betegség igen hamar járványszerűen sok emberre áterjedhet.

E kór jellemző tünetei a következők: a beteg különös dolgokat kezd észrevenni a környezetében; szerfölött meglepő következtetéseket kezd levonni a legártatlanabb dolgokból is, és körmönfont okoskodással bizarr okozati kapcsolatokat teremt olyan tények és események között, amelyek között pedig normális állapotában semmi ilyesmit nem látna; bizonyos emberek minden megnyilvánulásában ellene irányuló gesztust gyanít (a betegség tipikus formájában rendszerint összeesküvést), ezért igen rosszhiszeműen értelmez mindent, amit amazok mondanak vagy tesznek, teljesen függetlenül attól, hogy mi az, ezt pedig az teszi lehetővé, hogy a beteg zárt világértelmező rendszert hoz létre magának, amelyet kívülről észérvekkel nem lehet kikezdeni, mert a beteg bármit, ami csak ennek a rögeszmerendszernek ellentmondhatna, azonnal úgy értelmez át, hogy azt is újabb őt igazoló érvként integrálhassa rendszerébe. Mivel a rögeszmerendszer befelé koherensnek tűnik, a beteg rendszerint sem magamagán, sem a vírus ugyanazon változatával fertőzött más egyéneken nem is vesz észre semmiféle rendellenességet, ezért nem is fordul szakorvoshoz, sőt gyakran a környezetében élő fertőzésmentes embereket nézi elmebajosnak. Ha azonban olyanokkal kerül kapcsolatba, akiket ugyanezen vírusnak egy másik változata fertőzött meg, azokon gyakran még az orvos számára is nehezen észrevehető tünetekre is azonnal felfigyel. (Ebből adódik, hogy ha az ilyen betegnek kezébe kerül egy szakszerű kórleírás, azt a vírus más változatait hordozókra nagyon érvényesnek fogja találni, a saját tüneteivel való egyezést azonban csak kivételes esetekben tudja felismerni.) A tünetegyüttes témaspecifikus: a beteg

otthon, a családja körében vagy például bevásárlás közben tünetmentes, adott esetben tudományos vagy más intellektuális teljesítménye sem csökken, ha azonban bármilyen politikával kapcsolatos téma kerül szóba, a tünetek azonnal jelentkeznek.

A kórokozók elsősorban azokat az agyi struktúrákat támadják meg, amelyek a kognitív funkciókért felelősek, de az adrenalintermelést is befolyásolják, elsősorban ezzel függenek össze a gyakran megfigyelhető *kakoláliás* tünetek, amikor is a beteg kissé agrammatikusan beszél, és feltűnően gyakran használ nyomdafestéket nem tűrő szavakat. Szintén a beszédfunkciók érintettségére vall bizonyos, a beteg által kreált szavak (orvosi terminussal: *neologizmusok*) gyakori használata elsősorban a pejoratív jelentés-zónában (itt elemzett esetünkben ilyenek voltak például a *neptunos* vagy a *tájbasimuló*, de a *balliberális* is szimptomatikus), ezeknek diagnosztikai értékük van akkor, amikor azt akarjuk megállapítani, hogy a vírusnak éppen melyik variánsával van dolgunk, mivel ezek változatspecifikusak, a különböző változatok pedig teljesen inkompatibilisek, olykor egyenesen antagonisztikusak. Egy másik változatra például inkább az ilyenek jellemzők: *autonomista* (gúnyos-pejoratív értelemben), *etnonacionalista*, *státuskodó*. A beszédfunkciók enyhe károsodására vall továbbá az *indirekt beszéd* nagyobb gyakorisága is, amikor is a beteg bizonyos dolgokról nem közvetlenül beszél, hanem kívülállók számára olykor nehezen értelmezhető utalásokkal és célzásokkal, ezek gyakran ironikusak is lehetnek. Jellemző még e kórra az *objektumorientált féloldali látótérkiesés*, ilyenkor a beteg a jó dolgokat kizárólag baloldalt, a rosszakat meg csakis jobboldalt látja meg, vagy éppen fordítva, attól függően, hogy a fertőzést a vírus melyik változata okozta, továbbá változattól függetlenül a *kognitív színvakság*, ami abban nyilvánul meg, hogy a beteg elveszíti azt a képességét, hogy az árnyalatokat észrevegye, tehát mindent egyértelműen vagy fehérnek, vagy feketének lát.

A kór diagnosztizálása különös figyelmet igényel, mert könnyen összetéveszthető a paranoiával, ezért az anamnézis során okvetlenül tisztázni kell, hogy aki a fent leírt tüneteket produkálja, nem politikus-e véletlenül, vagy nem állt-e az utóbbi időben szoros kapcsolatban valamilyen politikai körökkel, ilyen esetekben ugyanis nagy valószínűséggel rangkórral van dolgunk, nem pedig paranoiával, a páciens tehát ilyenkor nem az elmeegógyintézetbe szoktuk küldeni, hanem a parlamentbe. (Tévénézők figyelmébe: ha egy-egy parlamenti tudósítást látva olykor az az érzésük támad, hogy a tévések véletlenül nem jó helyen kötöttek ki, ne tessék félreérteni a dolgot! Amit látnak, az nem bolondokháza, hanem csak annyi történt, hogy a tévések akkor találtak odamenni, mikor a parlament éppen a rangkór házszabályai, azaz a rangkórház szabályai szerint működött.)

A pontos diagnosztizálást azonban az is nehezíti, hogy a fent leírt tünetegyüttes nemcsak rangkór esetében jelentkezhet. A rangkórnak ugyanis elmaradhatatlan velejárója, hogy kórokozó hordozóinak elméjében egy újabb vírus termelődik, ennek neve az orvosi nyelvben – utalva a rangkórral való esszenciális kapcsolatára – *rancor*, amely Finály latin–magyar szótára szerint azt jelenti: 'rég, megrögzött harag, neheztelés, ellenszenv, gyűlölet'.

A rancor a mentális vírusok közé tartozik, és elsősorban a média útján terjed, akiket pedig megfertőz, pontosan ugyanazokat a tüneteket produkálják szinte hiánytalanul, noha maguk nem politikusok, mint amelyek a rangkór esetében megfigyelhetők. A rangkór és a rancor-fertőzöttség (tudományos nevén: *rancor-szindróma*) között az a disztinktív különbség, hogy míg az előbbi esetben a beteg maga akar mindenáron, gyakran mániákusan előnyös pozícióba kerülni, az utóbbiban a vírus úgy programozza át a megfertőzött emberek elméjét, hogy ne saját magukat, hanem azokat akarják ilyen pozíciókba juttatni, akiktől a rancor származik. További különbség, hogy mivel a média útján csak a rancor tud terjedni, a pecunia-félék azonban nem, a rancor-fertőzöttek sohasem személyes anyagi előnyökért, haszonért, nyereségért viselkednek úgy, ahogy viselkednek (ami pedig rangkór esetében gyakran megfigyelhető), de nem is azért, mintha ebben különösebben örömet lelnék, hanem pusztán azért, mert másképp nem is tudnának, mivel a rancor erre programozta át az elméjüket. Mivel pedig a személyes anyagi érdekmentesség következtében úgy érzik, hogy ők teljesen önként, önzetlenül, kizárólag a „jó ügy” védelme érdekében tesznek mindent, adott esetben akár az anyagi áldozathozatalig menően (ami rangkór esetében csak ritka kivételes esetekben fordul elő), a rancor-szindrómára igen jellemző a *morális felsőbbrendűség-tudat*, különösen azokkal szemben, akiket a rancornak egy másik változata fertőzött meg, ez pedig a terápiát eléggé megnehezítheti. Megemlítendő még a fent leírtakon kívül az *echolália*, ami e szindróma esetében abban nyilvánul meg, hogy a beteg kényszeresen, gondolkodás nélkül, visszhangszerűen ismételteti mindenféle azt, amit az illető rancor elindítóitól legutóbb hallott. E kór pontos diagnosztizálásában fontos támpont a témaspecifikusság: ha a kóros viselkedést csakis politikai témák váltják ki, akkor nem valószínű, hogy paranoiával állnánk szemben, ha tehát az ilyen tüneteket mutató beteg nem is paranoiás, de nem is politikus, akkor egyértelműen rancor-szindrómával van dolgunk.

A rangkór vírusai a teljes populációnak ugyan csak egy elenyészően kis részében mutathatók ki, ám rendkívül virulensek, ezt az is igazolja, hogy az általuk előidézett rancor-szindróma viszont (éppen terjedésének módjából adódóan) úgyszólván népbetegség: bizonyos becslések szerint ma Magyarország felnőtt lakosságának például úgy fele-kétharmada mutatja a rancor-szindróma enyhébb vagy súlyosabb formáit, de megtörténhetik, hogy még ez a becslés is túlságosan derülátó. Városi környezetben valamivel gyakoribb, mint falun. Mivel ennyi embert biztosan nem lehetne sem elmeegógyintézetbe küldeni, sem a parlamentbe, ha ilyen esettel találkozunk, legcélszerűbb, ha azt tanácsoljuk a betegnek, hogy minimum egy évig lehetőleg ne nézzen tévét, ne hallgasson rádiót, és ne olvasson újságot, hanem ehelyett vegyen magának egy horgászbotot, és járjon halászni. Ha megfogadja, feltűnő javulást lehet elérni viszonylag rövid idő alatt, ellenkező esetben azonban a prognózis nem biztató. Gyógyulás esetén is tudni kell azonban, hogy az egyszer kihevert fertőzés nem szükségszerűen biztosít immunitást is.

Tekintettel a rangkór és különösen a rancor-fertőzés rendkívül súlyos társadalmi

következményeire, a még nem fertőzött civil népesség összefogásával átfogó mentálhigiénés rehabilitációs programokkal kellene nagyon sürgősen megpróbálni visszaszorítani ezt a népbetegséget. Kormányoktól ilyesmit a dolog természeténél fogva nem lehet remélni, de ez nem is rájuk tartozik elsősorban, hanem az olyan intézményekre, mint Magyarországon a Köjál, Romániában a Sanepid. A kór terjedése ellen nem könnyű küzdeni, mert a ma működő politikai rendszer, a többpártrendszeren és a többségi elven alapuló mediatizált „demokrácia” ezt szinte automatikusan termeli ki magából. A „demokrácia” pedig azért van idézőjelben, mert ahol a rancor-fertőzés nagyobb méreteket ölt, ott többé már nem lehet demokráciáról beszélni. Illetve lehet, de csak így, idézőjelesen. A rancor-szindróma ugyanis egyelőre sajnos nem szerepel az elmebetegségek hivatalos orvosi nómenklatúrájában, így a rancor-fertőzött egyén törvényesen élhet választójogával, noha a parlamenti és helyhatósági választások során ő már nem tudhat többé aszerint szavazni, hogy az ő józan helyzetértékelése szerint mi lenne *neki* a legfőbb érdeke (hiszen az említett témaspecifikusság következtében a rancor leghatásosabban éppen a választások idejére függeszti fel teljesen a józan ész használatát, és ráadásul éppen ilyen periódusokban a legvirulensebb), hanem – annak megfelelően, hogy az ő elméjét a rancor vírusnak éppen melyik változata programozta át – gondolkozás nélkül csakis úgy tud, hogy azzal ne a *saját*, hanem a rancor *elindítóinak* érdekét segítse érvényesülni. Ez pedig a demokráciának még csak nem is szimulákroma, hanem valami teljesen más dolog.

No de térjek én vissza a Neptun-történethez, mert annak még nincs vége. (A hosszú kitérőt az indokolja, hogy én most ezt az egész históriát nem annyira magáért az eseményért elemeztem ilyen aprólékosan, hanem mert nagyon jó alkalmat biztosított nekem a pártpolitikai észjárás fenomenológiájának bemutatására.) A szóban forgó SZKT-ülés tehát végeredményben az ún. „PER-folyamat” és az abban való részvétel elítélésével zárult, vagy legalábbis a hangulatából ezt lehetett kiérteni. Nem egészen másfél év múlva, 1995 januárjában azonban egyszer csak azt hallom, hogy a PER újabb találkozót szervez, mégpedig ezúttal az Egyesült Államokban, Atlantában, és ezen Tökés László is részt fog venni! Meglepődni sem értem rá, rögtön azon kezdtem gondolkodni, hogyan használhatjuk ki ezt a lehetőséget maximálisan a problémamegoldás javára. Több ízben is beszélgettünk erről akkor az RMDSZ vezetőségével.

Egy kicsit féltem ettől a dialógustól, habár nem nekem kellett ott lennem. (Vagy talán éppen azért?) Attól tartottam ugyanis, hogy ott nagyobb számban lesznek jelen amerikaiak, köztük esetleg olyanok is, akiknek helyzetmegítélése nagyon is fontos lehet a mi számunkra. Sok minden múlhatott viszont azon, hogy a magyar résztvevők hogyan fognak viselkedni a dialógushelyzetben, hiszen ilyenkor a külső megfigyelők ezzel kapcsolatos benyomásai sokszor többet jelentenek, mint az, amit magából a beszélgetésből megértenek. A dolog érdemi részéhez ugyanis nincs elég tudásuk, de ha úgy fogják látni, hogy akik az RMDSZ-

ből vannak ott, nagyon profi módon dialogizálnak, mégpedig a dialógusról szóló amerikai elképzelésnek megfelelően, a másik fél viszont nem, akkor a dialógus nem fog ugyan olyan jól sikerülni, mintha mindkét fél szakszerűen folytatna párbeszédet, nekünk azonban más szempontból akkor is nyert ügyünk van, mert ha ezzel sikerül megszereznünk a megfigyelő harmadik fél rokonszenvét (márpedig egyébbel bajosan lehet, hiszen annyira távol állnak a mi problémáinktól), akkor abból, amit lát, az amerikai azt a következtetést fogja levonni, hogy ha itt nálunk valami nem sikerül, az nem annyira rajtunk, magyarokon, mint a másik félen múlik, és ez a benyomása nekünk még akkor is jó lehet később valamire, ha amúgy pedig sajnos csak részben helytálló.

Ez mind gyönyörű is lett volna, csakhogy – amint azt számos jelből megítélhettem – a mi delegációnk tagjairól nemcsak hogy nehezen képzelhettem el, hogy tudni fognak ott így viselkedni, de még abban sem lehettem biztos, hogy egyáltalán tudják, hova mennek. Ők ugyanis továbbra is folyton *tárgyalásra* készültek, mert azóta sem tanulták meg, mi a különbség a dialógus és a tárgyalás közt. Szemlátomást csakis a tárgyalás érdekelte őket, ahonnan az ember konkrét megállapodásokkal távozhat, lehetőleg aláírt papírokkal. A dialógusnak pedig, ha ott ilyesmi nincs, értelmét sem nagyon látták, tehát nem is igen érdekelte őket, akárhogy is igyekeztem volna pedig őket erről felvilágosítani.

Mégis nekifogtam a munkának, hogy legalább néhány gyakorlati támponttal felszereljem őket. Hogy ott mire és főleg kikre lehetett számítani harmadik félként, azt nem tudhattam előre, de sokat mondott, hogy a dialógust Atlantába tervezték. Atlanta Martin Luther King szülővárosa, neve szorosan összefonódik a Civil Rights Movement történetével, mert sok emlékezetes, szép akciónak volt a színhelye, s ha a Carter Center éppen itt van, az aligha lehet véletlen. Egy kiindulópontom tehát már volt: ezen a dialóguson minden, amit én Martin Luther King írásaiból és e mozgalom tapasztalataiból tanultam, garantáltan felhasználható. És ez nem is volt kevés. A másik támpontom a Carter Center volt. Elképzelhetőnek láttam, hogy maga Jimmy Carter volt amerikai elnök is ott lesz, órála pedig tudtam, hogy a dialógus- és tárgyalásstratégia terén a Harvard Negotiation Project módszereit és technikáit ismeri és kedveli, hiszen az emlékezetes Camp David-i izraeli–egyiptomi tárgyalásoknak is Roger Fisherék voltak a szakmai „rendezői”. Tehát a formát és a stílust nagyjából ennek megfelelően próbáltam elképzelni.

A dialógusban résztvevőknek az lett volna a feladatuk (mert ez lényegéhez tartozik az igazi dialógusnak), hogy ne minisztert meg elnöki tanácsost, illetve RMDSZ-elnököt meg tiszteletbeli elnököt lássanak magukkal szemben, ha odanéznak, hanem *embereket*, mégpedig olyanokat, mint akik közül odahaza mindegyiknek családja van, felesége, gyereke, és most talán éppen azért aggódik valamelyikük, hogy mi lehet otthon, mert mikor eljöttek, a kisebbik gyerek éppen lázas volt, akik vasárnaponként teniszezni járnak vagy egyéb hobbijuknak hódolnak, megvannak a kedvenc ételeik, italaik stb., egyszóval mint igazi hús-vér érző embereket, akik mellelleg történetesen valamilyen magas funkciót is betöltenek, de

az itt most egyáltalán nem érdekes. És természetesen nekik is úgy kellett volna viselkedniük, mint akik azért vannak itt, hogy végre ember módra beszélgethessenek más emberekkel.

De mégsem véletlen, hogy éppen ők vannak itt, és nem is akármiről fognak beszélgetni, hanem a megoldatlan problémákról. Nem *másról* tehát, de *másképp*. Itt ugyanis az egyik ember végre elmondhatja a másik embernek emberi módon, tehát egész teljességében és egész emberi dimenziójában, a dolog érzelmi oldalát is beleértve, hogy az a probléma, ami most nincs megoldva, milyen hátrányokat eredményez az érintett *emberek* számára, és miért okoz nekik szenvedést. (Ezt célszerű egy-két találó konkrét esettel is szemléltetni.) Ugyanarról a problémáról beszélünk tehát, de most nem elvi, absztrakt szinten, ahogy máskor szoktunk, hanem nagyon *konkrétan* (ahogy két ember egyébként normálisan beszélgetni szokott egymással), mert a másik fél csak úgy tudhatja megérteni, hogy ez a probléma csakugyan nem mondvacsinált, és nem is valami pártpolitikai rögeszme, hanem az, amit máskor ő csak absztrakt formában hallott, és nem tulajdonított neki különösebb jelentőséget, igenis sok embernek okoz szenvedést, és ezt tényleg meg kellene oldani valahogy.

Persze vannak olyan vitás kérdések, amelyek már eleve valami absztraktumhoz kötődnek, hiszen a politika nemcsak megoldani próbál problémákat, hanem kreál is egy csomót, és azok általában eleve ilyen szinten vannak. Ezekről is lehet azonban konkrét módon beszélni, illetve amennyire csak lehet, közelíteni az egyes ember szintjéhez: mit jelent ez az ő számára, milyen hatása van ennek azon a szinten konkrétan? De nemcsak ezeket, hanem mindegyik problémát az emberek szintjén kell megközelíteni: Milyen kára származik személyesen Traian Chebelev egyszerű bukaresti lakosnak abból, ha mondjuk a magyarok, akik ehhez elég sokan vannak, és rendes adófizető polgárok is, tehát egy lejt sem vesznek ki ehhez Traian Chebelev bukaresti lakos zsebéből, lényegében a saját pénzükön magyar tannyelvű állami egyetemre akarják járattatni gyerekeiket? Ha semmi kára nem származik belőle, akkor mit gondol, mi lehet az oka mégis annak, hogy ezzel mégsem tudunk egyről kettőre jutni?

Az ilyen beszélgetés nagyon fontos lehet ahhoz, hogy a problémák igazi összetevőit könnyebben megértse a másik fél, és éppen ez az igazi értelme a dialógusnak. Tényleges haszna pedig az lehet, hogy amit Ion Iliescu elnöki tanácsosa talán sohasem tudhatna megérteni, mert mindig olyan absztrakt vagy elméleti formában találkozik vele, hogy abból nem is mindig lehet rájönni, hogy itt emberek bajairól van szó, azt Traian Chebelev egyszerű bukaresti lakos sokkal könnyebben megértheti, ha így mondják el neki. Amit viszont itt Traian Chebelev egyszerű bukaresti lakos megértett, azt ezentúl Ion Iliescu elnöki tanácsosa is tudni fogja, és akkor talán sokkal jobb tanácsokat tud majd adni főnökének, mint azelőtt tette. Ahhoz tehát, hogy a dialógus tényleg dialógus legyen, nem elég csak deklarálni, hogy itt most mindenki magánemberként van jelen, hanem ezt nagyon komolyan is kell venni, és úgy is kell végig viselkedni, mert különben csakugyan nem sok értelme van.

A mi esetünkben pedig éppen azért kellene a szakszerű dialógusra sokkal több

figyelmet, időt és energiát fordítani, mint másfajta kultúrák esetében általában szükséges, mert a relációorientált román kultúra olyan típusú (lásd megint, amit a *Bukaresti mozaikkockák*ban és kommentárjában elmondtam), amelyben ugyan a problémaorientált tárgyalással csakugyan nem sokra lehet menni, vagy ha mégis igen, az meglehetősen gutaütős dolog nekünk, amíg a kívánatos eredményt összehozzuk, a dialógussal viszont ebben a kultúrában sokszor csodát lehetne művelni. Az ugyanis ott senkit sem érdekel igazán, mi van a nemzetközi egyezményekben, sőt ha jól odanézőnk, még az se nagyon, ami a törvényekben van, mert ezek formális relációkról szólnak, és abban a kultúrában (amely amúgy nem rosszabb, mint a mienk, nem is jobb, hanem egyszerűen más) ehhez az embereknek egyszerűen nincs érzékük. Azon viszont, ha azt hallják, hogy valahol emberek nagy bajban vannak, és segíteni kellene nekik, már nem tudnak nem elgondolkozni, sőt elég könnyű helyen áll náluk a hajlandóság is arra, hogy ha lehet, segítsenek is. Ezért velük való kapcsolatainkban a dialógus sokkal célszerűbb kommunikációs forma lenne, mint a tárgyalás, úgyannyira, hogy nekünk még olyankor is, mikor tárgyalnunk kell velük, tudatosan törekednünk kellene arra, hogy abba is minél több elemét vigyük be a dialógusnak. Többet mondok: még parlamenti felszólalásainkban is tekintettel kellene lenni erre. Mi meg ezzel szemben folyton tárgyalni akarunk, mert a dialógushoz annyira nem értünk, hogy még az értelmét sem tudjuk felfogni sokszor.

Ezért is láttam volna olyan fontosnak, hogy ez az atlantai dialógus jól sikerüljön. Ám ahogy folytak az előkészületei, egyre szkeptikusabb lettem a kimenetelét illetően. Ennek a találkozóknak a résztvevői nem akartak ugyanabba a „hibába” esni, mint a „neptunosok”, tehát gondosan ügyeltek rá, hogy az RMDSZ-től részletesen kidolgozott mandátumot vigyenek magukkal. Ezzel azonban gyakorlatilag megszüntették annak a lehetőségét, hogy Atlantában tényleg magánemberként legyenek ott (pedig ez lett volna a legfontosabb!), hiszen, ahogy cikkemben is megírtam, a mandátummal ellátott magánember fából vaskarika. Ők azonban, mint mondtam, eleve nem dialógusra, hanem tárgyalásra készültek, ahhoz pedig csakugyan mandátum kellett.

A fent számba vett összes körülményt figyelembe véve nekifogtam hát, hogy írjak egy rövid általános útmutatót a résztvevők számára a dialógusban való viselkedés célszerű formájáról, néhány példával szemlélítve azt is, hogy ott nem a megszokott, bejáratott módon kell beszélni, hanem másképpen. Meg is írtam. Mivel figyelembe vettem hozzá azt a valószínűséget is, hogy a résztvevők aligha fognak tudni magánemberként viselkedni, ehhez igazítottam sok helyen, és bevettem néhány olyan dolgot is, ami inkább a tárgyalásstratégiához tartozik, mint a dialógushoz, hogy ha majd mindenáron tárgyalni akarnak, annak módjához is legyen egy-két támpontjuk. Most pedig azért idézem itt teljes terjedelmében, mert ennek ugyan akkor az égvilágon semmi haszna nem lett, de valaki esetleg még mindig tanulhat belőle valamit:

*Néhány gyakorlati javaslat
a konstruktív dialógusban részt vevők számára*

I. A dialógus célja: közösen találni megoldást a problémákra

Az ennek alárendelt konkrét célok:

1. Minél részletesebben megismerni a másik fél

- véleményét*
- érdekeit*
- kívánságait*
- szándékait*
- javaslatait*
- félelmeit.*

Évégett a problémához kötődő, konkrétumokra irányuló, pontos kérdéseket teszünk fel. Ha a válasz az általánosságok szintjén marad, tovább kérdezünk. Pl.: „Szeretném pontosan megérteni, hogy Ön mire gondol. Nem fejtené ki részletesebben, mit ért azon, hogy ...?” Vagy: „Úgy látom, Ön úgy érzi, hogy a mi javaslatunk sérti az Ön(ök) érdekeit. Szeretnék ezt jobban megérteni. Nem sorolná fel, hogy pontosan hol és miben sérti?” (Ez utóbbit például olyan esetekre vonatkozólag, hogy: mondja el, őszintén hol és miben károsítja az meg a románokat, ha a román mellett magyar nyelvű felirat is van.)

Az olyan válaszokkal sem kell megelégedni, mint pl. hogy ez ellenkezik az ország jelenlegi törvényeivel, hiszen az, hogy a törvények milyenek, csak a jóakaraton múlik, s a célunk éppen az, hogy olyan törvényekkel szabályozzuk a helyzetet, amelyek megoldják a problémát. Senki sem tiltja meg, a nemzetközi egyezmények sem, hogy mi ilyen törvényt alkossunk.

Minden kérdésünkkel az a célunk, hogy a másik felet olyan helyzetbe hozzuk, hogy kénytelen legyen ő maga foglalkozni a problémával, és ez elől ne térhessen ki.

2. Minél világosabban közölni a másik féllel a magunk

- véleményét*
- érdekeit*
- kívánságait*
- szándékait*
- javaslatait*
- félelmeit.*

Röviden, lényegretörően, tárgyyszerűen, ha kell, adatokkal alátámasztva, a másik fél számára is érthető nyelven/megközelítésben bemutatjuk a problémát. Világossá kell tenni, hogy ez emberek problémája: az emberek rosszul érzik magukat miatta, mert ... (a jelenlegi gyakorlat ellenkezik az érdekeikkel, éspedig melyekkel, hátrányos helyzetbe hozza őket, vagy

egyszerűen sértőnek, emberi méltóságukat csorbítónak érzik, stb.). Elmondjuk, hogy miután meghánytuk-vetettük, úgy gondoljuk, hogy ezt a problémát így meg így lehet megoldani. Vagyis konstruktív javaslatot teszünk.

Ha a másik fél közli, hogy javaslatunk az ő számára nem elfogadható, akkor nem meggyőzni próbáljuk őt a magunk javaslatának egyedül üdvözítő voltáról, hanem rögtön megkérjük, fejtse ki, hogy konkrétan mit nem tud elfogadni: a javaslatot mindenestül, vagy csak annak valamely részletét (l. 1. pont!). Miután elmondta, azzal folytatjuk: „Megértettük, és szeretnénk, ha most elmondanák, hogy akkor Önök mit javasolnak a probléma megoldására.”

Ha a másik fél azzal kezdi, hogy ez nem reális probléma, azt nem szabad elfogadni. Azt, hogy számunkra mi probléma és mi nem, egyedül mi vagyunk illetékesek megmondani. Ilyenkor tehát azt mondjuk: „Megértjük, hogy Ön itt nem lát semmilyen problémát, mert onnan, ahonnan Ön nézi, talán nem is látszik. De próbálja meg beleképzelni magát a mi helyzetünkbe, és az elmondottak mellé vegye tekintetbe még azt is, hogy ...” (és itt a problémát nem megismételjük, hanem további részleteit tárjuk fel, ha lehet, ezúttal konkrét emberek konkrét élethelyzetére vonatkoztatva). „Igazságosnak tartja Ön ezt? Még mindig úgy látja, hogy itt minden rendben van?”

II. Kommunikáció

1. *A TE- (vagy Ő-) közlések helyett ÉN- (esetleg MI-) közléseket használunk: nem a partnerről beszélünk, hanem magunkról, mert ez problémaközvetben tartja a beszélgetést. Tehát sosem mondjuk, hogy: „Önnek (vagy X-nek) nincs igaza, mikor azt mondja, hogy ...” – mert ha így teszünk, azzal már róla beszélünk, és megváltoztattuk a beszéd tárgyát: a következő tíz percben nem a problémáról lesz szó, hanem arról, hogy X-nek igaza van-e vagy nincs. Ezt meg lehet spórolni, ha úgy mondjuk: „Sajnálom, de én nem tudok egyetérteni ezzel a véleménnyel (vagy azzal a véleménnyel, hogy ...), mert én úgy látom/attól félek, hogy ...” Tudniillik ezen már nem lehet vitatkozni: hogy én mivel tudok egyetérteni és mivel nem, annak egyedül én lehetek a megmondhatója. (Ügyeljünk arra, hogy nem X-szel, hanem – lehetőleg neve említése nélkül – a véleménnyel nem értünk egyet. Ezzel elválasztjuk a problémát a személytől, jelezzük, hogy nem a személlyel van bajunk, hanem a véleménnyel.)*

2. *Ugyanezért sohasem bíráljuk a partnert, viszont őszintén, nyíltan elmondjuk, hogy bennünket mindig zavar/felbosszant/kiábrándít/felháborít, amikor ő ezt meg ezt teszi. A tetteivel van bajunk, nem a személyével. Továbbá: nem akarjuk rögtön kitalálni (esetleg saját félelmeink, gyanakvásunk sugallatára), mit miért mond a másik fél: nem mondjuk, hogy „X ezt csak azért mondja, mert/hogy ...” Ott van jelen, jobb, ha megkérdezzük egyenesen tőle. (Nem biztos, hogy elárulja, de amit mondani fog, annak számunkra információértéke van, amit később esetleg fel is használhatunk.)*

3. *Beszéd közben nem a mediátorra/moderátorra nézünk, hanem a partnerekre. (A*

moderátor nem ítélőbíró, és most nem az ő magatartásán akarunk változtatni. Ebben az esetben azonban számunkra az is nagyon fontos, hogy a harmadik fél milyen imázst alakít ki rólunk. Ha nekünk sikerül az ő általa kedvelt tárgyalásstratégiai stílust követni, akkor anélkül, hogy erre külön energiát fordítanánk, az a benyomás fog benne kialakulni, hogy itt elsősorban nem a magyar félen múlik, ha nem tud kialakulni a megegyezés, és ez nekünk nagyon fontos lehet a továbbiakban.) Keressük a partnerekkel a szemkontaktust: hacsak lehet, a szemükbe nézünk. Felváltva nézünk hol az egyikre, hol a másikra. Figyelünk a nemverbális kommunikáció útján érkező visszajelzésekre: a mimikájukra, a gesztusaikra stb.

4. Mikor a másik fél részéről beszél valaki, mindig arra nézünk, aki beszél. (Mikor közlünk beszél valaki, nézhetünk őrá, de hasznosabb, ha a partnerek nemverbális kommunikációjára figyelünk.) Mivel jól hallgatni nehezebb, mint közölni valamit, a meghallgatásra különös gondot fordítunk. Visszajelzünk – egy-egy fejbólintással, akármivel, ami a helyzethez illik –, hogy csakugyan odafigyelünk. Segítünk neki a lehető legpontosabban előadni mondanivalóját. Ha befejezte, ellenőrizzük, hogy jól értettük-e, amit mondott. „Tehát ha jól értettem – javítson ki, ha rosszul értettem volna –, Ön úgy látja, hogy ...” – és röviden összefoglaljuk az ő véleményét. Ezzel ő is megbizonyosodhat róla, hogy csakugyan odafigyeltünk, mi is, hogy tényleg jól értettük. Miközben meghallgatjuk a másik felet, igyekszünk elkerülni az ún. konkurens hallgatást, vagyis azt, hogy míg a másik beszél, nem arra figyelünk igazán, amit ő mond, hanem a saját következő replikánk tervezésével vagyunk elfoglalva.

5. Lehetőleg nem használunk pejoratív jelzőket a másik félre. S ha nem muszáj, másmilyeneket sem. Ez különösen fontos a jó imázsunk kialakítása, de a folyamat dinamikájának jó alakulása szempontjából is. A nyugatiak nagyon finnyásak a címkézésre, és mert hajlamosak a kelleténél többet annak venni, erre nagyon kell ügyelni. Hogy mikor kell jelzőt használni, azt esete válogatja. Szemléltetésképpen néhány, amit mindenképpen el kell kerülni.

– román kormány/parlament: csak más kormánnyal/parlamenttel (például a magyarral) szembeállítva, amúgy elég csak: a kormány.

– román hatalom/hatóságok: elég csak: a hatalom/a hatóságok.

– (nacionál-)kommunista hatalom: elég csak: a hatalom. (A kommunista szót, hacsak nem a diktatúra korára vonatkozik, egyszer sem használjuk.)

*6. A kulcsszó: PROBLÉMAMEGOLDÁS. Ennek részünkről minél gyakrabban kell elhangzania. (Ennek két célja van: **a.** állandóan problémaközébe tartani a beszélgetést, nem hagyni, hogy átalakuljon absztrakt politológiai vagy jogi vitává, **b.** saját imázsunk pozitívvá formálása: ti. az amerikai [vagy általában: nyugati] stílus problémaorientált, szemben a román [= nem nyugati] kultúra stílusával, amely relációorientált. Ez utóbbit is figyelembe kell azonban venni: miközben a problémamegoldás köré építkezünk, a román féllel szemben nagy hangsúlyt fektetünk a köztünk levő reláció építésére is, hiszen ez is*

célunk. Ez nem valamiféle „barátkozásban” kell hogy megnyilvánuljon: mi itt nem is barátkozók, nem is ellenfelek vagyunk, hanem mindenekelőtt problémamegoldók. Hanem olyan javaslatokban, amelyek például a kapcsolat fenntartásának folytatására vonatkoznak. Pl. valamely téma kapcsán: „Sajnos ennek itt nem tudjuk minden részletét megbeszélni, ehhez túl rövid az idő. Nem folytathatnánk ezt a témát majd otthon? Mikor találkozhatnánk megint?” Nagyon fontos a reláció szempontjából, hogy a beszélgetés végén elmondjuk: itt sok olyan dolgról volt szó, amelyekről különböző véleményünk volt. Reméljük, senkit sem sértettünk meg semmivel. Ha valaki Önök közül mégis úgy érezné, akkor inkább itt mondja el, mintsem majd az újságíróknak.)

III. Néhány lehetséges probléma-megközelítés

Nem tudhatjuk előre, hogy a másik fél milyen problémákat fog felvetni, ezért nehéz előre megtervezni, hogyan fogunk azokra reagálni. Egyesek azonban igen valószínűek, ezekkel kapcsolatban a következőket javaslom:

1. Nemzetállam. *Szinte biztos, hogy fel fog vetődni. Azt hiszem, az a legjobb, ha nem adjuk elő megint, hogy mi ezzel nem érthetünk egyet; ezt már tudják. (Annál inkább, mert ez közvetlenül nem okoz fejfájást az embereknek, csak a rá épített következmények.) Hanem jobban járunk, ha megvárjuk, míg a másik fél veti fel, és akkor valami ilyesmit mondunk neki: „Erről már sok vita folyt, mi megértettük, hogy az Önök számára ez valami miatt nagyon fontos, de őszintén szólva nem egészen értjük, hogy miért. Talán segítene nekünk, ha most elmondanák, már csak azért is, hogy tudjuk, ugyanarról beszélünk-e, hogy (1) Önök egészen pontosan mit értenek azon, hogy nemzetállam, (2) Önök szerint melyek azok a kritériumok, amelyek alapján el lehet dönteni, hogy egy állam nemzetállam-e, vagy nem, és (3) miért érzi ezt annyira fontosnak a román politikusok nagy többsége.” Ezzel ugyanis az ő térfelükre kerül át a probléma, kénytelenek vele foglalkozni, mégpedig a harmadik fél kényelmetlen jelenlétében.*

Ennek több kimenete lehetséges:

a. *Megpróbálják elkenni a dolgot, megkerülni, másról beszélni. Erre azt mondjuk: „Nagyon érdekes volt, máskor talán erről is beszélgethetnénk, de úgy érezzük, nem kaptunk világos választ a kérdésünkre. Szeretnénk, ha visszatérhetnénk a definícióhoz.” (A kérdésnek mindhárom részéhez ragaszkodunk! A (2) ugyan kissé abszurd, mert ennek igazából nem kritériumai vannak, hanem legfeljebb jogi következményei. Azért kell mégis ragaszkodni hozzá, hogy a másik fél számára váljék világossá, hogy ő sem tudja objektív kritériumokkal igazolni állítását, az tehát alkalmasint ugyanolyan önkényes rögeszme, mint amilyenek ő tartja az ellenkezőjét. Ha ezt felismeri, máris jobb helyzetben vagyunk. Ha a (3) részre nem tudnak világos magyarázatot adni, segítsünk nekik azzal, hogy átfogalmazzuk a kérdést:*

„Képzeljük el, hogy ezt holnap töröljük az alkotmányból. Önök szerint mi változna meg ettől a gyakorlatban, az emberek mindennapi életében, és miben érintené ez hátrányosan a románokat?” Ha utána, miután válaszoltak – vajon mit? –, visszafordítják a kérdést, mi elmondhatjuk, hogy akkor megszűnne az a gyakran tapasztalt jelenség, hogy olyan problémamegoldó javaslatainkat, amelyeknek a nemzetállamhoz semmi köze, azzal dobják vissza, hogy ez lehetetlen, mert Románia nemzetállam. Nekünk ezért volna fontos törölni: mert akadályozza a problémamegoldást. Ha a gyakorlatban semmi negatív következményét nem tapasztalnánk nap mint nap, felőlünk akár maradhatna is.)

b. Adnak egy definíciót, amely még csak nem is hasonlít ahhoz, ahogy mi értjük a nemzetállamot, és ennek valamiféle (ad hoc) kritériumait is megadják. Ha úgy áll a dolog, akkor mi erre rácsodálkozhatunk: „De hát ezeket, amiket itt Önök felsoroltak, mi sohasem is vontuk kétségbe! Ezekkel mi mindig is egyetértettünk. De talán megértik, hogy mi természetesnek vettük, hogy Önök is azt értik nemzetállamon, amit bárhol a világon értenek rajta. Hogyan bizonyosodhatnánk meg afelől, hogy a román politikai körökben ez az értelmezés az általános, és nem egyéni értelmezéssel van dolgunk?” (Innen különféle folytatásai lehetnek, a helyzet dönti el, milyen javaslatokat kell tőlük kérni a továbbiakban a problémamegoldás érdekében.)

c. Úgy határozzák meg a nemzetállamot, ahogyan mi is értjük. (Ez ugyan ott meglehetősen csúnyán fog hangzani, de ezúttal legalább nem vádolhatnak minket azzal, hogy mi járattuk le őket a harmadik fél előtt.) Erre meg lehet kérdezni, hogy ezt hogyan egyeztetik össze az összes állampolgárok jogegyenlőségének alkotmányos elvével. Nem látnak-e ellentmondást? (További részletekre, konkrétumokra vonatkozó kérdésekkel is folytatni lehet.)

d. Kisül, hogy nem tudják. (Minden előfordulhat, még ez is!)

2. Kollektív jogok. Ahogy felvetődik, a legrövidebb úton meg kell tőle szabadulni. Nem könnyű, ennél már csak akkor nehezebb a dolgunk, ha belemegyünk. Mert akkor biztosak lehetünk benne, hogy a beszélgetés hosszú időre át fog alakulni absztrakt jogelméleti vitává, és nagyon messze kerülünk a problémáktól. Erre nagyon kell vigyázni, mert a másik fél jól tudja, hogy neki ezen a terepen nyert ügye van, és nagyon jól látja azt a lehetőséget is, hogy ha kényelmetlen neki a problémáról beszélni, a kollektív jogok kérdése tág folyosót teremt neki ahhoz, hogy messze elkerülje a lényegét. (Aki gyakran vesz részt hasonló eszmecsereken, igazolhatja, hogy ahol egyszer a kollektív jogok kérdése felmerül, ott többé az igazi problémákról nem esik szó.) Tehát azonnal vissza kell terelni a beszélgetést a problémamegoldásra. Ebben talán segíthet a következő (mint egyik lehetőség): „Amit mi a kollektív jogok körébe szoktunk sorolni, azokat lehet éppenséggel kollektív jogoknak is nevezni, de úgy gondoljuk, ez nem nagyon lényeges, inkább csak terminológiai kérdés. A lényeges az, amit ez a fogalom tartalmaz, és ha meg akarjuk oldani a problémákat,

elsősorban azokról kell beszélnünk. Az ide tartozó problémák közül mi azt tartjuk a legfontosabbnak, hogy a mi közösségünknek is legyenek meg azok az intézményei, amelyek kulturális identitásának megőrzéséhez szükségesek.” Vagy valami hasonló. A lényeg az, hogy mi nem egyik vagy másik (absztrakt) terminusért harcolunk, hanem azért, amit az tartalmaz, egyébként tökmindegy, minek nevezzük, fő, hogy meglegyen.

3. Autonómia. Ahogy felmerül, rögtön világossá kell tenni (ezúttal különös tekintettel a harmadik fél szabadságközpontú értékrendjére is!), hogy számunkra az igazi cél nem az autonómia. Az igazi cél a szabadság. A szabadság azonban sajnos nem igazi (operáns) politikai kategória. (Elég abszurd egyébként, hogy nem az, ennél már csak az abszurdabb, hogy hat-hét romániai embernek Amerikába kell mennie ahhoz, hogy másik hat-hét romániai emberrel le tudjon ülni beszélgetni. De ez az abszurditás is mutatja, hogy a probléma megoldása nem tűr halasztást: így egyszerűen képtelenség élni. Ezt is el lehet ott mondani.) Ezért, amikor mi arra gondolunk, hogy szabadság, a politikai diskurzusban kénytelenek vagyunk azt mondani, hogy autonómia, mert ez a politikai szférában egy operáns fogalom. De a mi tulajdonképpeni célunk a szabadság. Mert mi az emberek problémáját szeretnénk megoldani, és az ő számukra az igazi szükséglet nem valami absztrakt politikai kategória vagy forma, hanem az, hogy kisebbségként is valóban szabad embereknek érezhessék magukat. Ezt a fő célt szolgálja az autonómia, mely csupán keret – de keretként véleményünk szerint elengedhetetlen – a szabadsághoz: ahhoz, hogy egy kisebbség a rá és csakis rá tartozó, az őt és csakis őt érintő kérdésekben maga dönthessen legjobb belátása szerint, érdekeinek megfelelően, szabadon, felnőtt emberhez illően. Mert ezek az emberek ugyan kisebbségiek, de nem kiskorúak is („minoritari, dar nu și minori”), akik mások (a többség) gyámkodására legyenek utalva, arra, hogy folyton mások magyarázzák el neki, és mások döntsék el, hogy neki mi jobb.

Itt nagy a kísértés, hogy bele vesszünk a végeérhetetlen jogi és politikai eszme-futtatásokba, precedensekre való hivatkozásokba, sikeres európai példákba stb. Nem hiszem, hogy ezzel közelebb jutunk a problémamegoldáshoz. (Ezekre biztosan az lenne a válasz, hogy a mi helyzetünk egészen más, mint az övék, és ez ráadásul még tökéletesen igaz is: az ismert sikeres példák közt sincs két egyforma, ezek mind úgy születtek meg, hogy az emberek mindenütt megtalálták a megoldást a saját problémájukra, nem egy mások problémáira készült modellt másoltak le. Ezt azért jegyzem meg, mert ha elhangzik, hogy az a megoldás, amit mi javasolunk, éppen így sehol sem található meg Európában, azt lehet mondani: De hát, uraim, ez abszolút természetes. Nekiünk nem a mások problémáját kell megoldanunk, hanem a magunkét. Éppen Önök hívták fel rá többször a figyelmünket, hogy a mi helyzetünk egészen sajátos, az ismert példák közül egyikhez sem hasonlítható. Ezzel mi is egyetértünk. És ha elfogadjuk, hogy a probléma egyedi, akkor az csak természetes, hogy a megoldásnak is egyedinek kell lennie.) Inkább arra kellene törekedni, hogy ezt a kérdést

emberközelben tartsuk, és példákat adjunk arra, mennyi gondjuk keletkezik abból az embereknek, ha mások döntenek helyettünk a mi sajátos problémáink terén. A legnagyobb jóindulat esetében is rossz döntés születik, mert aki hozza, távol van a problémától.

Egy példa a sok lehetséges közül (amitől a harmadik félnek is azonnal égnek áll a haja, de lehet, hogy a tanügyminiszter úr is kénytelen lesz elgondolkozni rajta) az, ami az oktatásban történik. El kell mondani, hogy jelenleg Romániában nincs biztosítva nemhogy az anyanyelvű oktatás megfelelő formája, de még az sem, hogy a magyar gyerek az iskolában megtanulhasson románul. Pedig ez nekünk nagyon fontos érdekünk. De mert nem ismerik a helyzetet, akik döntenek, sőt a jelekből ítéletően még csak nem is kíváncsiak rá, úgy határoztak, és ragaszkodnak hozzá, hogy az I–IV. osztályban még külön tankönyv és program szerint tanulják ugyan a gyerekek a románt, V.-től viszont már ugyanabból a tankönyvből kell tanulniuk, ugyanazon program szerint, mint az anyanyelvű román gyerekek, holott a magyar gyerekek még nem tudnak románul. (NB. Az ötödikes románkönyvben tucatjával találtam olyan szavakat, amelyekhez szótárra volt szükségem, 18 évi bukaresti tartózkodás után!) Az igaz, hogy funkcióját tekintve Romániában a román nyelv a magyar gyerekeknek nem idegen nyelv, hanem (szakkifejezéssel:) második nyelv (second language). De ez mit sem változtat azon, hogy a nyelvtanulást tekintve semmivel sincs vele könnyebb dolga, mint akármelyik idegen nyelvvel. A magyar gyerek a IV. osztállyal befejezi az intézményes nyelvtanulást, ami utána következik, az erre teljesen alkalmatlan forma. A legtöbben egyszerűen feladják: áttérnek a magolásra, értelem nélkül, de tudok olyan esetről, hogy hatodikos gyerek neurotikus tüneteket kezdett produkálni, éjjel kettőkor felköltötte az apját, hogy ő nem tudja a románt, keljen fel, segítsen neki, mert mi lesz övele holnap. Keveset mondok azzal, hogy ez felháborító. Nem áll az, hogy a román nyelvet az utcán is elsajátíthatja minden magyar gyerek: az 1992-es népszámlálási adatok szerint számítva Romániában mintegy 450 000 magyar (a romániai magyarság mintegy 27,5%-a!) olyan településeken él, ahol a magyarság számaránya 90–100%. Hol beszéljen az ilyen gyerek románul az utcán? És mindennek a teteje, hogy ha megfelelő tankönyvek, hatékony nyelvoktatási programok híján a magyar gyerek még a VIII. osztály végén sem tud románul, azért is minket tesznek felelőssé, azzal vádolnak, hogy mi nem akarunk megtanulni románul, ha meg a gyerek vegyes lakosságú vidéken úgy-ahogy mégis megtanul, akkor az a baj, hogy miért nem beszél tökéletesen (ahogy még a románok sem). Pedig a romántanításnak ezt a gyakorlatát nem mi határoztuk így meg, minket meg sem kérdeztek, mi felelne meg nekünk jobban. Hát például az ilyen dolgok miatt kell nekünk az autonómia. Hogy ilyesmi ne fordulhasson elő. Hanem legyen meg a szabadságunk úgy dönteni, ahogy mi jónak látjuk.

(Ha már az oktatásnál vagyunk, legyen itt még valami, amire szükség lehet. A hatékony nyelvoktatás egyik alapfeltétele, hogy a gyermek érezze, hogy ezt nem ráerőszakolják. Kiterjedt nemzetközi szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai felmérések mutatják, hogy az önkéntes nyelvtanulás átlagban 1,6-szer eredményesebb a kényszerítetté. Ennek

igazolására jó példa az, hogy Románia felnőtt lakosságának elég nagy százaléka hét éven át tanult oroszul az iskolában – és hányan beszélünk ma oroszul? Pedig az orosztanítás módszertana annyival jobb volt a mai románitanításénál, hogy végig nyelvtanítás volt, nem feltételezték rólunk, hogy valahonnan már eleve kellene tudnunk oroszul! Ennek az a tanulsága, hogy amíg úgy fogják fel, hogy nekünk nem jogunk, hanem kötelességünk tudni románul, addig eredményre se számítsanak.)

A magyar és a román nyelv két külön nyelvcsaládba tartozik, nagyon távol állnak egymástól. Sok román természetesnek tartja, hogy számára képtelenség volna megtanulni magyarul, annyira nehéznek találja. Hogy lehet akkor mégis, hogy ugyanakkor azt is ugyanolyan természetesnek veszi, hogy viszont minden magyarnak kötelessége tökéletesen tudni románul? Hiszen a magyar semmivel sincs messzebb a románától, mint a román a magyartól: a magyarnak románul tanulni semmivel sem könnyebb feladat, mint a románnak magyarul tanulni, hiszen ugyanarról a strukturális különbségről van szó, bármelyik oldalról nézzük is.

Régi gond, hogy a gyerekek – a románok is – általában túl vannak terhelve. De a magyar gyereknek, ahhoz, hogy ugyanazt a nyolcosztályos vagy érettségi diplomát megszerezze, még sokkal többet kell befektetnie, mint a románnak, mert neki van egy plusz tantárgya: a román nyelv és irodalom. (Nem a magyar! Az neki ugyanúgy anyanyelvi óra, mint a románnak a román, és ezek körülbelül egyforma nehézségűek mindegyik számára.) Ez még akkor is jókora többletterhelés volna, ha a román nyelvtanítás módszertana és tanterve tökéletesen alkalmazkodna a magyar gyerek szükségleteihez. De nem alkalmazkodik. Miközben pedig a magyar gyerek sok-sok órát ül a románkönyv mellett, és kétségbeesve próbálja teljesíteni a teljesíthetetlen feladatot, aközben a román gyerek sportolhat, játszhat, pihenhet vagy másképp hasznosíthatja az időt. Magát a többletórát mint olyat mi nem tekintjük diszkriminációnak (csak a kisebbségi helyzetből adódó pechnek), hiszen a gyereknek magának lesz később szüksége a román nyelvre. De tagadhatja-e jó lélekkel a tisztelt partner, hogy a magyar gyerek már csak emiatt is hátrányban van a románhoz képest, aki sokkal kevesebb energia-befektetéssel érheti el ugyanazt az eredményt? És nem tekintené-e méltányosnak, ha ezt a helyzetből adódó túlterhelést valahogy megpróbálnánk kompenzálni?

Viszont mi történik ehelyett? Azok, akik helyettünk és megkérdezésünk nélkül döntenek arról, hogy nekünk mi jobb, még rátesznek egy lapáttal: úgy intézkednek, hogy a magyar gyerek ráadásul még Románia történelmét és földrajzát is ne anyanyelvén tanulja, ahogy könnyebb volna neki, hanem románul, ahogy nehezebb neki, mert igazából nem is érti, mit tanul! A román gyerek persze ezt is anyanyelvén tanulja. És mindez kizárólag csak azért kell hogy így történjék, mert bizonyos politikusoknak, akiknek nincsenek magyar gyerekeik, ez egyszerűen így tetszik. És ők döntenek el, hogy a mi gyerekeink milyen nyelven tanulhatnak, és milyenen nem. (Mondják meg őszintén a tisztelt partnerek: tudnák-e magukat szabad

embernek érezni ilyen körülmények között, teljesen kiszolgáltatva a többség szeszélyeinek?) Ezt, ha egyáltalán, úgy indokolják, hogy ez is segíti a magyar gyereket, hogy megtanuljon románul. Ezt az érvet érezzük mi mind közül a legcinikusabbnak: mert miközben ott, ahol annak helye volna, a románórán lehetetlenné teszik, hogy a gyerek megtanuljon románul, ezt olyan órán akarják pótolni, úgymond, ami nem erre való. (Ha a gyerek a történelemóraára készülve tulajdonképpen románul tanul, akkor a történelmet vajon mikor fogja megtanulni?)

Hát ezért harcolunk mi az autonómiáért: hogy szabad emberek legyünk, és hogy megszűnjék például a fenti és a sok más ehhez hasonló, teljesen abszurd helyzet. Hogy sajátos, minket és csakis minket érintő problémáinkról azok dönthessenek, akik egyáltalán tudják, miről van szó.

4. Zászló, himnusz, március 15-e. *Ebből is konfliktus keletkezik mindig, ezek tipikus példái a félreértésből, illetve a félretájékoztatásból származó konfliktusoknak. Ismételten, újra meg újra azzal vádolnak, hogy mi Magyarország zászlaját tűzzük ki, Magyarország himnuszát énekeltük, és Magyarország nemzeti ünnepét ünnepeltük. Sajnáljuk, hogy bár többször is elmondtuk, a román nyelvű tömegtájékoztatási eszközök még mindig nem segítettek hozzá a román olvasót, tévénézőt, hogy megértse: a zászló, amit mi kitűzünk, nekünk etnikai szimbólumunk [most etnikai-t kell mondani, mert ha național-t mondunk, akkor ezt angolra is így fordítják majd, és angolul a national egyértelműen „állam(nemzet)i”-t jelent!]. Ezt a zászlót a magyarok a világ minden részén szabadon kitűzhetik ünnepeiken és összejöveteleiken, az USA-tól Ausztráliáig, és senkinek sincs ellene semmi kifogása. Ugyanolyan természetes, mint ahogy a kanadai hatóságok sem szólnak bele, ha az ottani románok összejöveteleiken kitűzik a román trikolorót, mert igenis kitűzik, ezt a román tévében is láhattuk. Mi nem Magyarország zászlaját, hanem a magyar zászlót, a világ összes magyarjának zászlaját [steagul maghiarilor de pretutindeni] tűzzük ki, ami etnikai identitásunk szimbóluma. Ugyanúgy, mint ahogy nem Magyarország himnuszát, hanem a magyar himnuszt énekeltük, akárcsak mindenütt a világon a magyarok. Ez történetesen egybeesik Magyarország himnuszával, de erről mi nem tehetünk. Ha a magyar parlament holnaptól más állami himnuszt vezetne be, mi továbbra is ezt énekelnénk, mert ez a mi etnikai szimbólumunk is, amit egyébként mint egyben egyházi éneket hagyományosan az istentiszteletek végén is el szoktak énekelni a világon mindenütt. Sajnáljuk, hogy a dolog teljes félremagyarázásával némely politikusok olyan hangulatot alakítottak ki ezzel a dologgal kapcsolatban, hogy ezeknek az etnikai szimbólumoknak a használatát sokan meg akarják tiltani. Pedig ezek szabad használata számunkra azt jelenti, hogy szabad nekünk ebben az országban magyarnak lenni. Ha pedig tiltják, az azt jelenti, hogy nem szabad. Az irredentizmus belemagyarázása valószínűleg tudatlanságról, de nincs kizárva, hogy bizonyos esetekben rosszhiszeműségről tanúskodik.*

Azt pedig már csakugyan illene tudni, hogy március 15-e nem Magyarország nemzeti

ünnepe, sőt sohasem is volt az. Magyarország nemzeti ünnepe tudvalevőleg augusztus 20-án van. Március 15-e a magyar szabadság ünnepe, jelentése egészen egyszerűen az, hogy szabadon megélhetjük, hogy magyarok vagyunk. Megértjük, hogy ennek pontos tartalmát és jelentését elég nehéz világossá tenni románok számára, mert nehezen tudunk egy hasonló román ünnepet melléállítani analógiaként. A jelentését legjobban az fedi, ami a románok számára Eminescu születésnapja, amelyet a világon mindenütt megünnepelnek, ahol csak románok élnek, mint a román nyelv, a román kultúra és egyáltalán a román identitás napját. (A magyarok számára ez a nap elsősorban Petőfi nevével kapcsolódik össze.) És ugyanúgy, ahogy Eminescu születésnapjának megünneplése sem valami magyarellenes dolog, március 15-e jelentésében sincs semmi, ami a románok ellen irányulna.

Úgy gondoljuk, nagyon sokat segítené a problémamegoldásban, ha a román fél jelen levő tagjai elvállalnák, hogy miután hazamegyünk, ezt a rendelkezésükre álló eszközökkel, a média révén elmagyaráznák a román olvasóknak, tévénézőknek. Biztosak vagyunk benne, hogy ezt az egyszerű dolgot a román nép nagyon könnyen megértené és el is fogadná, és ha ők mondanák el, nagyobb hitele volna, mint ha mi mondjuk, mert velünk szemben már nagyon sok gyanakvás van beléjük táplálva. Erre annál inkább szükség lenne, mert közeledik március 15-e, és félő, hogy a rosszindulatú kommentátorok megint problémát kreálnak abból, ami pedig tulajdonképpen nem az. Ugye, számíthatunk erre?

5. Rossz közérzetünk. Nem politikai, hanem annál sokkal fontosabb: emberi probléma. Ezt mi kell hogy felvessük, mert ez a mi problémánk. Van Romániában olyan pártelnök (ráadásul egy kormánykoalícióbeli párté!), aki a fél országot alarmirozza, ha megjelenik egy magyar nyelvű cégtábla, mivel ez öszerinte súlyosan megsérti a románok nemzeti méltóságát. De vajon nekünk nincs nemzeti és emberi méltóságunk? Azt bárki büntetlenül sértegetheti? Hogyan érezhetnénk mi jól magunkat ebben az országban, hogyan érezhetnénk ezt igazi otthonunknak, mikor a nagy nyilvánosság előtt egyfolytában sértegetnek, gyaláznak és a leghihetlenebb módon rágalmaznak bennünket és űznek csúfot belőlünk? Mikor olyasmiket írhatnak rólunk büntetlenül az újságokban, hogy mi barbár, civilizálatlan nép vagyunk, hogy katonai alakulatokba szerveződve, felfegyverkezve várjuk, hogy megtámadhassuk az ártatlan románokat? Emlékszünk: mikor Romulus Vulpescu minden alap nélkül elhíresztelhette rólunk, hogy mi a románok levágott fejével futballozunk, semmi bántódása nem eshetett érte, mert úgymond „nem rosszhiszeműen írta, amit írt”. Még csak állításának visszavonására sem kényszerült, sokan ma is azt hiszik, hogy az igaz volt. Stb. Hát csakugyan ott tartanánk, hogy a másik fél oldalán némely felelős politikusokat még arról is nekünk kell meggyőznünk, hogy mi emberi lények vagyunk? Hogy nekünk is van önérzetünk és méltóságunk?

Azzal is folyton megaláznak, hogy újra meg újra azt követelik rajtunk, hogy nyilvánítsuk ki lojalitásunkat, mintha valamikor is olyasmit tettünk volna, amiből arra lehetett volna következtetni, hogy nem vagyunk azok. Sokszor megfogalmazódott úgy is, hogy

a magyarok legyenek lojálisak nem is Romániához, hanem egyenesen a románokhoz. Azt viszont soha senki nem mondta még, hogy a románok is legyenek lojálisak a magyarokhoz. Hogy van ez a dolog? És mit tettek eddig a pártok, a kormány, az államelnök azért, hogy könnyebb legyen nekünk nemcsak tetteinkben, hanem emocionálisan is lojálisnak lenni ehhez az országhoz? Szó nélkül, egyetlen árva megjegyzés nélkül elnézték, hogy itt bárki azt csinálhat velünk, azt mondhat rólunk, amit akar, sőt elhamarkodott nyilatkozataikban gyakran maguk jártak elől a rossz példával. (Igaz, volt egy-két halványpozitív nyilatkozat is. Méltányoljuk azt is, hogy az utóbbi napokban biztató változást is tapasztalunk ezen a téren, reméljük, hogy ennek nemcsak konjunkturális okai vannak. De mi ez még a rágalmozó cikkek, kommentárok, nyilatkozatok százaihoz, ezreihez képest?) A sajtószabadság fontos vívmányunk. De ez minden civilizált országban véget ér ott, ahol az emberek és közösségek rágalmozása, az uszítás, a gyűlöletkeltés kezdődik. Ez ott már büntetőjogi probléma. Mikorra remélhetjük, hogy nálunk is az lesz, és az a gyakorlatban nem úgy fog működni, mint Vulpescu esetében?

*

A fenti ötleteket inkább csak szemléltetéseként írtam le annak, hogy milyenféle probléma-megközelítést látnék én ott célszerűnek. Az emberközeli való mozgást és a politikumtól való távolodást természetesen nem kizárólagosan értem. Amikor jogi vagy politikai természetű a probléma, természetesen a megfelelő terminusokkal érvelünk. De ezt a kettőt – az emberi és a politikai-jogi problémát – egyszerre tartva szem előtt sokszor könnyebb egy jó választ találni. (Például ha Năstase el fogja mondani – mert el fogja –, hogy az a baj, hogy ez a dolog túl van politizálva, arra rögtön mondani lehet, hogy tiszta igaz, de ez az embereket nem vigasztalja, nem segít rajtuk, a szenvedést pedig fokozza, nem enyhíti, márpedig ez mégiscsak fontosabb volna, mint ennek vagy amannak a pártnak a politikai érdeke. Az emberek nyugalma és szabadságát nem áldozhatjuk fel politikai vagy személyes érdekek kedvéért. Mit lehet mégis tenni?)

Végül: el kell mondani, hogy amit itt csinálunk, az az abszurditás teteje. Az ország tele van problémával, ezek közül egyesek megoldása valóban nemcsak az embereken múlik. Például a gazdaság normalizálása az embereken kívül sok mindentől függ. De amiről itt beszélünk, annak legnagyobb része egyszerű emberi jó érzés, jóakarát kérdése: olyan, hogy ha ma elhatároznánk, hogy csakugyan meg akarjuk őket oldani, ezek egy héten belül meg lennének oldva, csak a gyakorlati kivitelezés volna hátra. Ráadásul a megoldás mindenkinek érdeke volna. A magyar ember rosszul érzi magát ebben a helyzetben, de a román sem érezheti magát fényesen, ha állandóan a magyar mumussal fenyegetik. Neki sem hiányzik, van baja elég amúgy is. A kormánynak szintén nem hiányzik ez a probléma, az ország rengeteget veszít emiatt, pedig milyen fontos volna a stabilitás garanciája, hogy valami külföldi tőke is jöjjön. Az abszurditás pedig az, hogy miközben jól tudjuk, hogy mindnyájunknak érdeke a megoldás, mi csak ülünk itt, és úgy beszélünk a problémáról,

mintha valami természeti katasztrófáról volna szó, mintha nem csupán az embereken múlna, *hogy van-e probléma egyáltalán, vagy nincs!* (Jó példa erre a kétnyelvű feliratok/helységnevtáblák kérdése. Réges-rég túl lehetnénk az egészen. A román felirat melletti magyar nyelvű egyetlen románnak sem sérti semmilyen érdekét: sohasem volt szó arról, hogy a román helyébe, csak arról, hogy mellé tegyünk. Hol az a román ember, akinek ebből valami tényleges kára származhatna? Az Alkotmány szerint mindnyájunknak ugyanazok a jogaink. S akkor hogy lehet, hogy ahhoz, hogy a feliratokat anyanyelvükön is lássák, csak a románoknak lehet joguk, a magyaroknak nem? Az igaz, hogy ezeknek a feliratoknak elsősorban szimbolikus jelentésük van. A konfliktusos helyzetek azonban gyakran éppen a szimbolikus jelentések mentén alakulnak ki, az ilyen helyzetek megszüntetésében ezeknek rendkívül nagy a jelentőségük. Annak a változatnak, amelyet mi javasoltunk, a szimbolikus jelentése ez: „ebben az országban egyformán helye van románnak, magyarnak, mindegyik otthon érezheti magát benne”. A tiltás viszont – és implicite sajnos az ezt támogató kormány is – ezt a jelentést/üzenetet adja tudtunkra (és nemcsak nekünk): „ebben az országban jog szerint csak a románoknak van helyük, csakis ők vannak benne otthon, a magyarok pedig nem, tehát igyekezzenek megbecsülni a románok kivételes vendégszeretetét”. Igen, mindkét jelentés szimbolikus. De vajon melyikre lehet jövőt, tartós együttélést is építeni? Nem lát-e a hatalom ellentmondást abban, hogy miközben a nemzeti megbékélés szükségességét hangoztatja, ugyanakkor a kétnyelvű feliratok üzenetét nem karolja fel, nem segíti elő a megoldást, hanem prefektusai által még onnan is levéteti a kétnyelvű táblákat, ahol azok már megvoltak, teljesen egyértelművé téve ezáltal, hogy nemcsak hogy nem ért egyet azzal az üzenettel, hogy itt mindenkinek egyformán helye van, hanem egyenesen megtiltja ennek a gondolatnak még a szimbolikus kifejezését is? Íme: egy egyszerű probléma, amelynek megoldása semmi másra nem múlik, csak az embereken, a megértés és jóindulat hiányán. A megoldás még pénzbe sem sokba kerülne, a megoldatlanságából származó gondok, kontraproduktív viták és más következmények sokkal többbe kerülnek az országnak. – Az atlantai kiruccanás árából alighanem meg lehetett volna oldani az egészet.)

Ezt a szöveget tehát minden résztvevő megkapta. Kötve hiszem azonban, hogy mindegyikük el is olvasta volna figyelmesen, gondolkozva is közben a miértekről és hogyanokról, mert annak alapján, amit utólag megtudhattam a „dialógus” lezajlásáról, úgy láttam, hogy bizony most sem tanulták meg rendesen a leckét. Persze tudtam én azt már akkor, hogy csak úgy, minden gyakorlás nélkül ez aligha fog igazán jól menni, gondoltam is rá, hogy kellene tartanunk előtte egy tréningyszerű főpróbát, de mikor a résztvevők névsorát végignéztem, és ott olyan neveket láttam, mint Borbély László, Csapó József, Frunda György, Markó Béla, Tokay György és Tökés László, azt hiszem, helyesen gondoltam, hogy ilyen fontos emberek aligha lesznek kaphatók arra, hogy az idejüket ilyen „nevetséges

játszadózásra” pocsékolják, úgyhogy ezt fel sem vettem.

Hogy aztán mi történt Atlantában, arról elég megbízható képet alkothattam magamnak Tőkés László azon frissiben, 1995. február 23-án írt részletes beszámolójából. Sajnos rosszul kezdődött a dolog, mégpedig olyan okból, amely arra vallott, hogy a PER professzionálisan megint nem állt a helyzet magaslatán. A moderátor Allen Kassof, akinek szakértelmét amúgy Tőkés László külön is méltatja, egyszerűen nem tudta kezelni azt a helyzetet, amelynek kialakulásában ráadásul nekik is szerepük volt: miután írásban biztosították felőle a magyar résztvevőket, hogy Emil Roman, a kormánykoalícióban akkor részt vevő Román Nemzeti Egységpárt parlamenti képviselője és frakcióvezetője, aki teljesen illetéktelenül, magánkezdeményezésből volt ott, csak megfigyelőként lesz jelen, ez se szó, se beszéd, odaült a kerekasztalhoz, hogy márpedig ő teljes jogú résztvevőként akar ott lenni, s a magyar résztvevők ezt kétórás kellemetlen alkudozás után végül is kénytelenek voltak lenyelni. A PER-nek ez a szakmai műhibája pedig sokat rontott a jó dialógus kialakulásának esélyein, mert ezzel már a legelején odalett a magyar résztvevők bizalma a moderátor pártatlanságát illetően. (Tőkés László eleve úgy látta még ekkor is, hogy a PER román kormányérdekeket szolgál, ez a kínos szakmai melléfogás pedig nagyon megerősítette őt ebben a hitében.)

Ez után az incidens után aztán mégis elkezdődött a „dialógus”. Szegény Allen Kassofot csöppet sem irigyeltem, igen nehéz moderátori szerepe lehetett. De sajnálni sem sajnáltam túlságosan, hiszen úgy láttam, ezt többek között annak is köszönhette, hogy még mindig nem vette észre, hogy az ott részt vevő „magánszemélyek” számára részletesen tisztázni kellett volna, hogy mi a dialógus, és mi a tárgyalás, és hogy ők most a kettő közül melyiken vannak éppen. A résztvevők ugyanis a jelek szerint mindenáron úgy akartak viselkedni, mintha tárgyaláson lettek volna, nem dialóguson, és pedig a beszámolóból kivehetően a magyarok sokkal inkább, mint a románok, akik számára nem annyira a dialógusban való jártasságuk, mint inkább kulturális beidegződéseik nagyon megkönnyítették, hogy magánemberi pozícióba helyezkedjenek. Tőkés Lászlót ez szemlátomást fel is bosszanthatta, hiszen azt írja beszámolójában: „Chebeleu Traian elnöki tanácsos [...] sietett túlhangsúlyozni, hogy valamennyi résztvevő *személyi minőségben* van jelen – következésképpen senkit sem képviselünk [...]. Ez a motívum a későbbiekben többször is előkerült – valamennyiszer alibi gyanánt, illetve olyan esetekben, amikor a román fél ki akart bújni a felelősség alól, mondván, hogy személyi minőségben az elhangzottak tárgyában semminémű kötelezettséget nem vállalhat. Markó Béla elnök találóan mutatott rá, hogy a jelenlévők többségének magas kormányfunkciója mégiscsak köti őket, és súlyt kölcsönöz szavuknak. A tárgyalófél kétes státusza ugyanis olyan *kettősséget* eredményezett, mely jóformán komolytalanná tette az egész megbeszélést, és balkáni típusú taktikázásra nyújtott tág teret partnereinknek.” (Tessék odafigyelni valamire: ebben a dologban Tőkés László és Markó Béla véleménye tökéletesen megegyezett! Ezért is mondom, hogy majdnem mindegy az, hogy valaki „radikálisan” nem tud-e valamit, vagy „mérsékelten”.)

Hát ez bizony kellemetlen lehetett. Az RMDSZ részéről ott van hat ember, mandátummal felszerelve, tárgyalóképesen, a velük szemben ülők meg azt mondják, hogy ők magánemberként vannak ott, és úgy próbálnak viselkedni, mint aki dialógusra jött, nem tárgyalásra! A moderátor hiába is próbálja a dolgot a dialógus felé terelni, különösen miután az elején azt a fatális hibát elkövette: akik mindenáron tárgyalni akarnak, ebből csak annyit értenek meg, hogy a moderátor nyilván részrehajló, és technikai trükkjeivel alájátszik a román fél „alibijének”. Az amerikaiak pedig, akik ott vannak, és látják ezt az egészet, megállapítják, hogy az RMDSZ-szel igen nehéz párbeszédet folytatni, mert hiába igyekszik a román fél a dialógus szabályait betartani, ha emezek meg nem. (Mikor ezt a beszámolót először olvastam, csak fogtam a fejem, és sülyedtem el szégyenletemben. Ráadásul, mikor közről elképzeltem, azt is láttam, hogy az egész RMDSZ-delegációban Tőkés László volt a legelőnytelenebb helyzetben. Nem mintha ő viselkedett volna ott a legcélszerűtlenebbül, hiszen ilyen szempontból aligha lehetett nagy különbség a küldöttség tagjai között. De ő volt az, akiről az amerikaiak is tudták, hogy nemcsak ismert emberjogi harcos, hanem ugyanakkor református püspök is, így már csak e párhuzamosság alapján is és éppen Atlantában lehetetlenség is lett volna, hogy ne próbálják azonnal Martin Luther Kinghez mérni, és vele összehasonlítani, tehát akaratlanul is azt várni tőle is, hogy ő is tudja azt, amit pedig Martin Luther King nagyon tudott.)

Pedig – mentségére legyen mondva – Allen Kassof aztán szakmailag mindent megpróbált, ami csak tőle tellett. De mit láttak ebben, és mit értettek meg ebből a magyarok? Idézem a beszámolóból: „A kirakat-politika sikerét szolgálta magának a kerekasztalnak, illetve a PER-féle dialógusnak a *politikai filozófiája*. Küldöttségünk többsége ott, Atlantában értette meg igazán, hogy miben is állott annak idején a Neptun-találkozó lényege. Allen Kassof igazgató ugyanis a megbeszélések két napján ismételt és bőségesen kifejtette, hogy eredményeket kizárólag a »kis lépések« politikájával érhetünk el, csakis hogyha a *konkrétumokra* összpontosítunk, és gyakorlati eredményekre és *kompromisszumokra* törekszünk. Ezért aztán valahányszor a kisebbségi jogok elvi és jogi vonatkozásaira, az európai normákra vagy éppen a törvényességre terelődött a szó – a moderátor mindannyiszor *pragmatikus* irányba igyekezett terelni a beszélgetést. Fölöslegesnek és céltalannak ítélte az elvi és elméleti vitákat, és miközben mindkét félnek a véleményét és nézeteit tiszteletben kívánta tartani, példának okáért a belső önrendelkezés kérdésének vagy az otthon dúló propaganda-hadjárat ideológiai hátterének a megvitatását is félre akarta tenni.”

Ebben nekem csak a *kompromisszum* szó nem tetszik: én sohasem a kompromisszumok híve voltam, hanem a konszenzusé. E kettő között az a nagy különbség, hogy a kompromisszum tulajdonképpen két veszteséssel, míg a konszenzus két nyertesséssel végződik. Egy nyertesséssel végződő, egyoldalú kompromisszum pedig azért nem létezik, mert azt már nem is így hívjuk, hanem engedménynek. Kompromisszummal nem lehet egy problémát véglegesen megoldani, hanem legfeljebb csak annyit lehet elérni, hogy a konfliktus egy

mindkét félen feszültségektől terhelt nyugvópontra jusson. Így a kompromisszum tulajdonképpen kompromittálja a jó problémamegoldást. (A „kis lépésekről” azért nem mondok semmit, mert ezen az egy ponton nem vagyok benne biztos, hogy Tőkés László pontosan azt értette akkor, amire Allen Kassof gondolt.) Amúgy azonban dialógus esetében szakmailag csakugyan ezeket az elveket kellett volna követni, és ezen még csak csodálkozniuk sem kellett volna a résztvevőknek, ha tényleg elolvasták volna figyelmesen, amit pedig éppen ezért írtam le nekik előre, hiszen, mint látjuk, itt pontosan az van, amit abban már olvashattak volna.

A magyar fél azonban az ottani szabályok alkalmazására már csak azért sem igen lehetett képes, mert abban ugyan nagy rutinjuk volt már ezeknek az embereknek, hogy mikor „a kisebbségi jogok elvi és jogi vonatkozásaira, az európai normákra vagy éppen a törvényességre” kellett hivatkozni, és azokat kellett fejtegetni, hosszú *absztrakt* előadásokat tudjanak tartani akár álmutyából felköltve is, abban azonban semmi gyakorlatuk nem volt, hogy az emberek tényleges problémáiról *konkrétan* tudjanak beszélni (vagy egyáltalán gondolkozni), mert ez az RMDSZ-ben sohasem is volt nagyon fontos kérdés. Ugyanis az absztrakt beszédmód következtében az emberek ott egy idő után már úgynyira csak az elvi és elméleti dolgokkal voltak elfoglalva, hogy egyszerűen szem elől tévesztették az igazi célt, és azt kezdték célnak nézni, amiben pedig csak eszközt kellett volna látni. Például ahelyett, hogy: Romániában nagyon sok embernek okoz szenvedést vagy legalábbis kellemetlenséget, hogy bizonyos nyelvi jogaikat nem biztosítják intézményesen, vagy rendszeresen nem tartják tiszteletben, illetve megsértik őket, olyasmiket kezdtek problémának látni, mint például hogy Románia ratifikálta-e a Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját, vagy nem, arról pedig, aminek a megoldásához nekünk nagyon jól felhasználható eszköz lehetett volna, ha ez már így lett volna, úgyszólván teljesen el is felejtkeztek. Igen jellemzőnek látom azt, ami a fenti idézetből kiderül. A résztvevők az akkor még javában dúló magyarellenes propaganda-hadjáratot is szóba hozták. Nagyon helyesen tették, „útmutatómban” ezt én is okvetlenül felvetendő problémának tartottam. Csakhogy ők ott ezt nem azért tették, hogy elmondhassák, milyen gyalázatosan érzik ettől magukat az emberek (pedig ráadásul éppen ez volt az egyik példám, amellyel érzékeltetni akartam, hogyan is kellene erről ezen a helyen beszélni!), hanem mindenáron az ideológiai hátterét akarták megvitatni, hiszen az RMDSZ-ben csak ahhoz szokhattak hozzá, hogy ezt lássák a fő problémának.

(Nemegyszer voltam kénytelen megkérdezni még SZKT-üléseken is, mikor már nem tűrhettem tovább: ha mi mindig és kizárólag csak a romániai magyarság helyzetével foglalkozunk, akkor ki fog az emberek tényleges, őket közvetlenül érintő problémáival törődni? Hiszen nem kellene elfelejtenünk, hogy Romániában nemcsak magyarság van, hanem igenis vannak itt magyar emberek is, mégpedig nem is kevesen, és ezeknek nem valami absztrakt helyzetük van, hanem egy sereg konkrét bajuk. Ennek a figyelmeztetésemnek azonban azért nem lehetett soha semmi hatása, mert a pártpolitikai

gondolkodásmódnak nemcsak igen sajátos logikája van, hanem igen hatékony önvédelmi eszközei is, itt például az, hogy az ilyen beszéd azonnal populizmusnak minősül, ez pedig abban az észjárásban egymagában is elég ahhoz, hogy diszkreditálja nemcsak a gondolatot, hanem azt is, aki mondja. Hasonlóképpen jártam egyébként azzal is, ha azt próbáltam szorgalmazni, hogy foglalkozzunk nagyon komolyan a magyar–román interetnikus viszonyokkal ezek mielőbbi rendezése érdekében, hiszen enélkül nem tudhatjuk a problémákat megoldani. Ez ugyanis abban az észjárásban már nem is populizmusnak minősült, hanem valami még annál is sokkal rosszabbnak: széplelkűségnek.)

A moderátor tehát izzadhatott rendesen, a magyarok azonban nem hagyták magukat félrevezetni. Megint a beszámolóból idézem: „Álláspontunk és a párbeszédben tanúsított magatartásunk helyessége messzemenően beigazolódott a kerekasztal ideje alatt. A »konkrétumokra« és »gyakorlati célokra« való szorítkozás *csapdát* jelentett volna számunkra. A két nap folyamán ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy a román tárgyalófél semmi »konkrétumot« nem hozott a tarsolyában, és semmi hajlandóságot nem mutatott »gyakorlati« engedmények megtétele és »kézzelfogható eredmények« elérése iránt.” Ami a „csapdát” illeti, lehet, hogy tényleg így igaz: bizony elég kínos lett volna, ha ott derül ki az amerikaiak szeme láttára, hogy az emberek tényleges problémáiról, bajairól, gondjairól *konkrétan* úgyszólván semmi figyelemreméltót nem tudunk mondani, és ezért menekülünk azonnal az absztraktumok világába, ahol aztán órákon át tudunk beszélni olyasmikről, amik pedig egy tapodtat sem visznek közelebb az igazi, konkrét problémáknak még csak az azonosításához sem, nemhogy a megoldásához. Hanem kiderül innen még valami, ami egy kicsit a moderátor professzionalizmusával is kapcsolatban van: ő ugyanis szorgalmasan terelgette volna a résztvevőket a konkrétumok felé, csak azzal az eggyel nem számolt, hogy a résztvevők nem biztos, hogy egyáltalán érteni fogják, mit jelent ez. Meg kellett volna tehát azt is magyaráznia, hogy a konkrétumokon nem olyasmit értünk, amit valaki is otthonról hozhatott volna a tarsolyában, valami kész határozatot vagy döntést valamely probléma megoldására, hanem egy sajátos, politikusok körében sajnos elég szokatlan beszédmódot, amely pedig nagyon sokat segíthet abban, hogy megértsük, elmondhassuk és megértessük mással is, mit is szeretnénk hát tulajdonképpen, és az miért is olyan fontos nekünk.

Így zajlott hát le az atlantai „dialógus”. Legfőbb hozadéka az lett, hogy a résztvevők közösen összeállítottak egy problémalistát (már nem emlékszem rá, miket tartalmazott), és megegyeztek abban, hogy arról még folytatni fogják az eszmecsereket. Konklúzióként Tőkés László megállapítja, hogy az RMDSZ küldöttsége „a kerekasztal meghirdetett célkitűzései és a román fél deklarált jó szándéka iránti *megelőlegezett bizalommal* érvényesíteni igyekezett álláspontját, és politikai haszonra törekedett a két nap folyamán. Legfőképpen rajta múlt, hogy a kedvezőtlen körülmények ellenére végül is építő jellegű párbeszéd alakulhatott ki, és megszületett a *párbeszéd folytatására* vonatkozó egyezség. Természetesen ebben nagy szerepe volt a dialógus játékszabályait betartó és betartató *közvetítőnek*, személy szerint

Allen Kassof szakértelmének, másfelől pedig a *román fél* politikai intelligenciájának.”

Sajnos megint abba a helyzetbe kerültem, hogy éppen annak alapján, amit ebben a beszámolóban olvastam, nem tudok egy véleményen lenni Tőkés Lászlóval. Mert számomra teljesen egyértelmű, hogy itt bizony legfőképpen az RMDSZ küldöttségén múlt, hogy ami végül is ott kialakulhatott, azt jóindulattal is nehéz lenne dialógusnak nevezni. Remélem, senki sem fogja ezt, amit most (meg itt fennebb) mondtam, „Tőkés-ellenességként” értelmezni, hiszen ugyanolyan alapon, pontosabban alaptalanul értelmezhetné Markó-ellenességként is, és még hosszan sorolhatnám, szinte válogatás nélkül, hogy még ki-ellenességként. Nem „ellenesség” van ebben, hanem csak kiábrándultság és szomorúság. Mert nehogy azt higgye ám valaki, hogy azóta megtanulták, mi a különbség a dialógus és a tárgyalás közt!

Ezért a cikkemért, pontosabban a sajtókampány hangnemének elmarasztalásáért Dénes Lászlótól kaptam akkor egy barackot a fejemre, mégpedig Sütő Andrással együtt (az Erdélyi Napló Média mellékletében: 1993. szeptember 9.). Nem foglalkozom vele, mert annyi számomra teljesen felfoghatatlan elcsúszás van benne, hogy beérem annyival: olvassa már el Dénes László megint, mit írtam én, de ezúttal figyelmesen, ne úgy, mint akkor, majd azt, amit ő írt, utána pedig gondoljon erről azt, amit akar, de írni, ha ír, csak olyat írjon, ami igazolhatóan úgy van!